

Strany na ústupu, lídři na vzestupu? Personalizace volebního chování v České republice*

LUKÁŠ LINEK**

Sociologický ústav AV ČR, v.v.i., Praha

MARCELA VOŽENÍLKOVÁ

Fakulta sociálních studií, Masarykova univerzita, Brno

The Decline of the Party and the Rise of Party Leaders? The Personalisation of Voting Behaviour in the Czech Republic

Abstract: The aim of this article is to analyse the personalisation of Czech voters' behaviour during the last two decades. This study examines if the effect of party leaders on party choice has increased as the vote personalisation literature suggests. Alternative explanations of party choice emphasise the stable role of cleavages and left-right orientation, leaving limited space for leadership effects and their growth. In addition, this paper also tests party-specific hypotheses. These hypotheses are tested using four Czech post-election surveys (1996–2013). Vote choices are modelled using stacked data matrices (for each election) and a logistic regression estimator. An instrumental variable approach is used to deal with the endogeneity between vote choice and party identification. The results show that there has been no increase in party leadership effects in the Czech Republic. Party leader effects are largely stable across the four elections examined. The article reveals that party leaders play a greater role in the decision-making calculus of voters of new populist non-leftist parties; however, the effects are not large.

Keywords: leader effects, party identification, personalization of politics, elections, Czech Republic

Sociologický časopis / Czech Sociological Review, 2017, Vol. 53, No. 2: 147–180

<https://doi.org/10.13060/00380288.2017.53.2.304>

Málokdo pochybuje o tom, že politika se v posledních několika dekádách podstatným způsobem personalizovala [viz např. Karvonen 2010; Poguntke, Webb 2005]. Tento trend je nejvíce vidět v etablovaných parlamentních demokraciích, v nichž došlo ke změnám v charakteru, stylu a obsahu volebních kampaní či

---

* Práce Lukáše Linka na této stati byla podpořena grantovým projektem GA ČR, reg. č. 13-29032S.

** Veškerou korespondenci posílejte na adresu: doc. PhDr. Lukáš Linek, Ph.D., Sociologický ústav AV ČR, v.v.i., Jilská 1, 110 00 Praha 1, e-mail: lukas.linek@soc.cas.cz.

v prezentaci politiky a politických programů a toho, jak politiku veřejnost sleduje. Zároveň podstatným způsobem poklesla vazba mezi společenskými skupinami a hlasováním pro stranu [Franklin, Mackie, Valen 1992; Franklin 2010; Thomassen 2005]. V postkomunistických zemích jsou s velkou pravděpodobností tyto procesy ještě silnější. Na počátku politické transformace v nich totiž neexistovaly jiné politické strany než ty komunistické či komunistickou stranou povolené. Nově formované strany byly vytvářeny elitami; zároveň byly organizačně slabé, nezaťkované ve společnosti a s minimem členů [van Biezen 2003]. Role konfliktních linií ve volebním chování byla v postkomunistických státech také menší [Linek, Lyons 2013]. Tyto faktory mohly přispívat k větší roli politických lídrů a osobností v postkomunistické politice [Gheorghita 2015a; obdobně pro jihoevropské státy argumentuje Costa Lobo 2006]. Z uvedeného důvodu považujeme za důležité zaměřit pozornost české akademické komunity na roli stranických lídrů při vysvětlování volby strany, neboť jejich role byla v dosavadním výzkumu upozadována [s výjimkou několika málo studií, viz Linek 2012a; Malcová 2012].¹ Hlavním cílem článku je proto zkoumat vývoj vlivu lídrů na výběr strany v parlamentních volbách v Česku.

Přestože postkomunistický kontext [porovnej Evans, Whitefield 1993] vede k očekávání silnějšího vlivu lídrů na volební rozhodování v Česku, zjištění z komparativních studií naznačují, že by v Česku efekt lídrů nemusel být velký. Existuje totiž shoda v tom, že efekt lídrů je vyšší v zemích s prezidentským a poloprezidentským systémem, s většinovým volebním systémem či v zemích bez koaličních vlád [Curtice, Holmberg 2005; Curtice, Hunjan 2011; Curtice, Lisi 2015; Formichelli 2015]. Proto lze v Česku na obecné úrovni očekávat, že efekt lídrů bude trochu oslaben a bude se přibližovat jiným zemím s parlamentním systémem. Díky využití stejné metodologie výzkumu, jakou použil Garzia [2014], můžeme porovnat efekty lídrů v Česku s některými západoevropskými státy s parlamentním systémem vlády.

Výzkum zároveň ukazuje rozdílné efekty lídrů na voliče jednotlivých stran. Vliv lídra bývá slabší u voličů stran, které mají organizační strukturu a volební strategii postavenou na kolektivním vedení, které soutěží na hlavních konfliktních liniích dané země, které mají větší podíl voličů identifikujících se s danou stranou a které existují delší dobu [Aardal, Binder 2011; Costa Lobo 2008]. Na základě těchto zjištění lze očekávat variabilitu v efektu lídrů mezi jednotlivými typy stran. Druhým podstatným cílem článku je proto zjistit, zda se efekt lídrů projevuje specificky mezi voliči některých stran. Spojením obou cílů článku bude možné zjistit, zda případný nárůst vlivu lídrů ve sněmovních volbách v čase souvisí s volebním úspěchem nových stran (TOP 09, Věci veřejné, ANO 2011 a Úsvit přímé demokracie), které téměř postrádaly fungující stranickou organizaci a za-

---

¹ Existuje pouze malý počet studií, které zkoumají vliv lídrů na volbu strany v postkomunistických státech. Pověštinou se jedná o studie jedné země: Rumunska [Georghita 2015a, 2015b; Ștefuriuc 2003], Ruska [Colton 2000, 2002] a Chorvatska [Rudi 2015], navíc většinou bez časového srovnání.

kládaly svůj volební apel na silné a populární osobnosti [Schwarzenberg, John, Babiš, Okamura].

Naše studie navazuje na literaturu o personalizaci politiky a o vlivu stranických lídrů na volbu strany. Proto nejprve situujeme náš výzkum do této literatury a následně představujeme hypotézy o změně vlivu lídrů na volbu strany v čase a o heterogenitě tohoto vlivu z hlediska jednotlivých typů stran, resp. jejich voličů. Ve druhé části studie diskutujeme dva základní způsoby, jak zkoumat efekt lídrů na volbu strany a předkládáme argumenty pro využití takového přístupu, který respektuje vzájemnou souvislost mezi hodnocením stran a jejich lídrů [viz Garzia 2014]. Poté představujeme data, model volby strany a operacionalizaci proměnných. Ve třetí části prezentujeme výsledky jednotlivých analýz a ukazujeme, že v čase nedochází k nárůstu efektu stranických lídrů a že tento efekt je silnější u specifické skupiny stran.

Personalizace politiky, efekt lídra a heterogenita tohoto vlivu

Zájem o efekty stranických lídrů na volební chování souvisí s politickými změnami v posledních dekadách, které bývají zahrnuty pod koncept personalizace politiky. Tento koncept byl dlouhou dobu zmiňován především v souvislosti s americkým prostředím, pro nějž je typický většinový volební systém a prezidentský režim. V posledním období začal být používán i pro popisy změn v (západo-)evropských demokraciích [Bean, Mughan 1989; Caprara, Zimbardo 2004; Hazan 1996; Mughan 1993; Karvonen 2010; Maddens, Fiers 2004; Poguntke, Webb 2005].² Politickou personalizaci lze definovat jako proces, který je vyjádřen zvýšeným významem individuálních politických aktérů a poklesem významu politických skupin v politickém procesu [především politických stran, viz King 2002; srov. Karvonen 2010; Rahat, Sheaffer 2007]. Personalizovanou se politika stává s rostoucím zájmem o politiky jako jednotlivce. Důraz je kladen ne na subjekt, který politik reprezentuje, ale na politika samotného. Reprezentovaná strana ustupuje do pozadí a program [ideologie, politiky, cíle] je prezentován skrze jednotlivce, především lídry [Karvonen 2010]. Součástí procesu personalizace je ale i zvýšená role osobnostních charakteristik voličů, jejichž rozhodování je v čím dál větší míře oproštěno od skupinových a stranických identit [Caprara 2007]. Mezi hlavní zdroje personalizace politiky patří institucionální úpravy soudobých demokracií, technologické změny především v oblasti médií a také individualizace společnosti a pokles významu kolektivních identit [Poguntke, Webb 2005: 13–17].

---

² Ne náhodou byly pro popisy změn v západoevropských zemích používány termíny prezidencializace politiky [Mughan 1993; Poguntke, Webb 2005], institucionální prezidencializace [Maddens, Fiers 2004] či prezidencializace parlamentních voleb [Bean, Mughan 1989; McAllister 1996; Mughan 2000]. Tyto termíny odkazují k nárůstu moci exekutivních a stranických lídrů v politickém rozhodování a ke vzestupu jejich vlivu ve volbách.

Tři dimenze personalizace politiky

Perzonalizace politiky se dominantně projevuje ve třech dimenzích: institucionální, mediální a volební chování [viz Rahat, Sheaffer 2007; viz též Karvonen 2010; Balmas et al. 2014]. Institucionální dimenze se týká změny pravidel a mechanismů rozhodování takovým způsobem, že kladou větší důraz na individuální politiky a poskytují jim více moci, zatímco klesá role kolektivních aktérů, jako jsou politické strany či různé zastupitelské a exekutivní orgány [porovnej Karvonen 2010: 24; Balmas et al. 2014]. Do této dimenze spadají takové změny jako např. posilování role premiérů v parlamentních demokraciích, změny volebního systému ve směru více personalizovaného mechanismu nebo změna nominačních pravidel uvnitř politických stran. Mediální dimenze se týká především mediálních obsahů a jejich vytváření. Tyto obsahy se více zaměřují na individuální politiky a zmenšuje se role stran a jiných organizací. Spadá sem například snaha politických lídrů a dalších politiků budovat vlastní obraz a řídit sebe prezentaci, a to do velké míry nezávisle na subjektu, který reprezentují. Volební kampaně a politická komunikace obecně se zaměřují více na jednotlivé kandidáty a lídry namísto stran, jejich programů a kolektivních zájmů. Média si všímají charakteristik a kvalit jednotlivých kandidátů [viz Karvonen 2010: 99].³

K personalizaci dochází i na úrovni volebního chování. V důsledku poklesu významu konfliktních linií a poklesu podílu lidí, kteří se identifikují s některou stranou, dochází k nárůstu jiných, především krátkodobých efektů na volební chování [viz např. Franklin, Mackie, Valen 1992; Schmitt, Holmberg 1995]. Mezi tyto krátkodobé efekty patří např. vliv stranických lídrů, hodnocení výkonu hospodářství či hlasování na základě témat. Strany už nemohou spoléhat na stabilní podporu poskytovanou ekonomicky nebo kulturně definovanými populačními segmenty. Zatímco v dřívějším období byl volič predeterminován k volbě strany na základě příslušnosti k sociální třídě, náboženství nebo místu bydliště, v období rostoucí personalizace politiky je popisován jako (reflexivní) aktivní hráč, který si vybírá. Často navíc na základě apolitických vlastností kandidátů [Brettschneider 2002; Caprara 2007].

Konceptualizace efektu lídra a dosavadní zjištění

Personalizace volebního chování představuje proces, v němž voliči v čím dál tím větší míře posuzují politiku spíše jako soutěž mezi individuálními kandidáty než mezi stranami. Tento proces je důsledkem interakce institucionálních charakteristik volební soutěže, technologického vývoje, strategií politických stran, osobních

---

³ Tuto dimenzi by bylo vhodnější označit jako dimenzi politické komunikace, neboť mediální aspekt je sice nejdůležitější, ale není jediný. Způsob vedení volebních kampaní a PR stran totiž podstatně souvisí s aktivitami politiků a stran.

charakteristik politiků a hodnot a preferencí voličů. Většina výzkumu logicky tuto komplexní interakci nerespektuje (a ani nemůže respektovat) a soustředí se na jeho jednotlivé části. Ve výzkumu, který se primárně zaměřuje na voliče, lze rozlišovat zkoumání efektu lídra strany [např. Bean, Mughan 1989; Poguntke, Webb 2005; Mughan 2000; McAllister 2007; Karvonen 2010] a obecnějšího efektu kandidátů, kdy je pozornost věnována všem stranickým kandidátům [např. Marsh 2007; van Holsteyn, Andeweg 2010], přičemž první přístup je v literatuře dominantní. Obecnější výzkum efektu kandidátů má větší smysl ve volebních systémech, které jsou personalizované [Carey, Shugart 1995]. Jelikož v Česku je pro sněmovní volby využíván systém zaměřený na strany (poměrný systém s vázanou kandidátkou a omezenými možnostmi pro preferenční hlasování), je z hlediska volební podpory stran mnohem smysluplnější zkoumat efekt stranického lídra [k míře personalizace volebního systému viz Voženílková, Šedo 2016]. Proto se v následujících částech věnujeme pouze efektu lídra strany.

Efekt lídra znamená, že voliči se při rozhodnutí, koho volit častěji, zaměřují na individuální charakteristiky kandidátů než na politické otázky [Miller, Wattenberg, Malanchuk 1984]. Mezi tyto charakteristiky patří sociodemografický profil lídra, osobnostní rysy (především kompetence a důvěryhodnost) a postoje lídra [Garzia 2013a: 350]. Tyto charakteristiky a postoje stranických lídrů slouží jako emocionální a kognitivní zkratky v rozhodování voličů. Lídr se vlastně stává programem a značkou celé strany [teorie brandingu, viz např. Žižlavský 2012]. Lídr jako nejdůležitější součást značky strany voličům usnadňuje orientaci v komplikované politické realitě, dává jim jednoduché a stabilní signály. V případě, že se voliči rozhodují na základě osobnosti lídra, věnují pozornost především jeho charakteru. Ten zastřešuje kvalitu kandidátovy osobnosti, přirozenost, jeho celkovou konstituci a chování [Kepplinger, Brosius, Dahlem 1994: 118]. Dle studií pak voliči nejvíce od politiků požadují upřímnost [Spiller, Bergner 2011: 36], případně kredibilitu [Arbour 2014: 6]; důraz je také kladen na image a vzhled kandidáta [Leary, Kowalski 1990; Garzia 2013b].

Efekt lídra je při výzkumech volebního chování velmi obtížné separovat od vlivu hodnocení jednotlivých stran či vlivu stranické identifikace [Brettschneider, Neller, Anderson 2006; Garzia 2014].⁴ Řada postojů a hodnocení je vzájemně provázaná a recipročně se ovlivňují. Přesto ale většina výzkumů využívá logiku kauzálního trychtýře [Campbell et al. 1960]. V něm je volební rozhodnutí závislé na řadě dlouho, středně a krátkodobých efektů. Na rozdíl od sociální struktury či politických postojů je vliv stranických lídrů považován za krátkodobý efekt,

⁴ V literatuře se rozlišuje mezi celkovými (gross) a čistými (net) efekty lídrů. Toto rozlišení následuje logiku vícenásobné regresní analýzy, kdy efekt lídrů bez kontroly ostatních proměnných je označován za celkový či hrubý a efekt lídrů při kontrole dalších proměnných je označován za čistý. Téměř vůbec se již nepoužívá matoucí rozlišení Kinga [2002: 41], který rozlišoval efekty lídrů na individuální voliče (v jeho pojetí celkové – gross) a na volební výsledek (v jeho pojetí čisté – net).

který začíná působit až poté, co všechny předchozí faktory voliče ovlivnily [viz např. Curtice, Holmberg 2005; Holmberg, Oscarsson 2011; Costa Lobo 2008]. Na druhé straně se objevují studie, které tuto jednoduchou logiku opouštějí a upozorňují, že hodnocení lídrů má mimo jiné vliv na identifikaci se stranou [Garzia 2013b, 2014]. Tím pádem hodnocení lídrů ovlivňuje volbu strany ve větší míře, než je možné ukázat při konceptualizaci tohoto vlivu pomocí kauzálního trychtýře [Garzia 2014]. Je potřeba nicméně dodat, že autoři, kteří využívají logiku kauzálního trychtýře, upozorňují na to, že vztahy mezi dlouhodobými a krátkodobými faktory jsou reciproční [typicky viz Curtice, Holmberg 2005: 248–249]. Ve skutečnosti tak tyto dva přístupy neodlišují konceptuální rozdíly, ale spíše metodologické rozdíly v tom, jak zkoumat vliv lídrů na volbu strany.

Ačkoli panuje obecná shoda ohledně existence personalizace volebního chování, závěry empirických studií se liší co do rozsahu efektu lídra a existence trendu v úrovni tohoto efektu. King [2002: 220] tvrdí, že osobnostní faktory určují volební výsledky mnohem méně, než se v literatuře předpokládá [obdobně viz např. Bartle, Crewe 2002; Holmberg, Oscarsson 2011; Curtice, Holmberg 2005; Karvonen 2010]. Poguntke a Webb [2005: 354] uzavírají jimi vedený výzkum prezidencializace politiky tvrzením, že volební dimenze představuje nejslabší článek teze o prezidencializaci politiky. Stejně jako řada jiných autorů poukázali na existenci efektů lídrů ale s dovětkem, že jsou mnohem slabší než efekty stran a že navíc nelze prokázat žádný trend. Na druhou stranu McAllister [2007: 584] tvrdí, že není pochyb o tom, že politika je personalizovanější, než tomu bylo před půl stoletím [obdobně viz Hayes, McAllister 1997; Johnston 2002]. Garzia [2014] dokonce ukazuje zřetelný trend v nárůstu vlivu hodnocení lídrů na volbu strany. Důvod nekonzistence ve zjištěních nicméně není způsoben obtížemi s konceptualizací efektu lídra (a personalizace politiky jako takové), ale je s velkou pravděpodobností způsoben odlišnými metodologickými přístupy v měření efektu lídrů a jejich izolace od vlivu stranické identifikace, ideologie a jiných faktorů (podrobněji se této problematice věnujeme v části Jak zkoumat efekt lídra na volební chování).

I přes rozdílné závěry ohledně síly tohoto efektu se však literatura shoduje na tom, že efekt stranických lídrů je nižší v parlamentních volbách než v prezidentských systémech, v poměrných volebních systémech než ve většinových [Curtice, Lisi 2015] a také v zemích vysoce polarizovaných oproti méně polarizovaným zemím [Holmberg, Oscarsson 2011; Lachat 2015]. Hlavním argumentem je odlišná role lídrů ve volebních kampaních: jejich role má být větší v prezidentských systémech, v zemích s většinovým volebním systémem a v méně polarizovaných zemích. Rozdílný efekt lídra lze pozorovat také na základě různých typů stran: větší je u stran, které svou organizační strukturu a volební strategii zakládají na silném lídrovi, oproti stranám spíše s kolektivním vedením [Costa Lobo 2008]. Na individuální úrovni je největší potenciál efektu lídra u osob, které se dlouhodobě necítí vázány na žádnou z politických stran a nerozhodují se na základě dominantních konfliktních dimenzí.

Hypotézy

Základní otázkou našeho výzkumu je, zda dochází v čase k nárůstu efektu lídrů ve volebním chování českých voličů. V postkomunistických státech tato otázka souvisí nejen se základním explanačním narativem pro západoevropské státy (rostoucí individualizace společnosti a rozvoj moderních médií), ale i se slabými, ve společnosti nezakořeněnými politickými stranami [van Biezen 2003]. Politické strany formované od počátku devadesátých let měly povětšinou málo početnou členskou základnu, slabé organizační struktury a slabě identifikované voliče. Zároveň se pohybovaly v prostředí relativizování tradiční role politických stran a snahy otevřít politický systém výrazným osobnostem [Pecháček 2013: 94–97]. V postkomunistickém státě jako Česko by tedy měla být role stranických lídrů vysoká a měla by převyšovat efekt stranické identifikace a hodnocení stran obecně. Navíc by v souvislosti s trendy jako individualizace společnosti a rozvoj moderních médií mělo docházet v čase k nárůstu efektu stranických lídrů na volební chování (hypotéza 1A).

Toto obecné očekávání ohledně nárůstu efektu stranických lídrů může být navíc reformulováno pro český kontext. Ve sněmovních volbách v letech 2010 a 2013 významně uspěly nové politické strany, které byly bez pevného levoprávního ukotvení a jejichž voliči se nekoncentrovali v žádné sociální skupině (pro rok 2010 Linek [2012b]; pro rok 2013 vlastní, zde neprezentované analýzy). Navíc se tyto strany vyznačovaly silnými volebními lídry, kteří měli nadprůměrné hodnoty sympatičnosti u veřejnosti.⁵ Zároveň byla v daných dvou volbách téměř dvojnásobná volatilita, a to jak na systémové, tak na individuální úrovni [Linek 2014]. Tato volatilita byla primárně způsobená úspěchem nových stran a voličskými přechody mezi stranami uvnitř levicového a nelevicového bloku (tzv. vněsystémová a vnitrobloková volatilita). Nárůst volatility poskytuje prostor pro větší roli krátkodobých faktorů oproti dlouhodobým. Lze proto očekávat silnější efekt lídrů na volební chování v letech 2010 a 2013 (období volatility) než v předchozím období stability (hypotéza 1B).

Na druhé straně stojí argument, že základní konfliktní linie české politiky (sociální třída, náboženství a generační příslušnost) ovlivňovaly volební chování v posledních volbách stejným způsobem a stejnou měrou jako ve volbách předchozích [Linek, Lyons 2013]. Výzkumy vlivu sociálně strukturních charakteristik na volební chování ukazují stabilní vliv [Linek, Lyons 2013; Smith, Matějů 2011]. Podle těchto výzkumů tedy nedochází k rozvolnění vazby mezi voliči a stranami. Vazba voličů ke stranám je v Česku obecně slabá a pohybuje se na úrovni třetiny oprávněných voličů [Linek, Lyons 2013: 69]. Jedním z hlavních důvodů

⁵ V povolebních výzkumech byla průměrná míra sympatičnosti lídrů nových stran nejvyšší. Na škále od 0 (nesympatičnost) do 10 (sympatičnost) dosáhli nejvíce Babiš (4,85), Schwarzenberg v roce 2010 (4,79), John (4,71) a Okamura (4,20). Pouze Sobotka měl v roce 2013 průměrnou úroveň sympatičnosti 4,52 a vtěsnil se mezi nejsympatičtějších pět lídrů. Ostatní lídři stran měli podstatně nižší průměrnou úroveň sympatičnosti.

slabší vazby voličů ke stranám je vysoká úroveň antistranictví, nedůvěry v politiku a odcizení od politiky [Kunštát et al. 2014; Linek 2010]. Přes tyto negativní jevy existuje podstatná část voličů, jejichž volební chování systematicky ovlivňuje jejich sociálně strukturní pozice. Prostor pro efekt lídrů tedy existuje, ale pouze u určitého segmentu voličů, u něhož lídři mohli hrát významnou roli i v devadesátých letech. Proto lze formulovat hypotézu o *stabilním efektu lídrů na volbu strany od devadesátých let do současnosti* (hypotéza 2).

Navazující výzkumná otázka se týká toho, nakolik se jednotlivé strany, resp. obecněji definované skupiny stran liší v míře vlivu lídrů na volbu strany. Ačkoli toto téma analyzovalo pouze nepatrné množství studií, lze z literatury odvodit určité pravidelnosti. Costa Lobo [2008] ukázala, že u voličů masových stran je vliv lídrů na volbu strany menší než u univerzálních stran. Ačkoli rozlišení jednotlivých stran na masové a univerzální bylo relativně arbitrární [2008: 285–288], výsledky prokázaly zřetelnou odlišnost v roli sociostrukturních charakteristik a lídrů (obdobně ohledně heterogenního vlivu sociální struktury a ideologie na volbu různých stran viz Gunther [2005]). Hlavní důvod odlišných efektů lídrů a sociální struktury na volbu strany spočívá v tom, že masové strany odrážejí především třídní a náboženské konfliktní linie a volba strany je u nich primárně důsledkem sociální struktury. Prostor pro efekt lídrů je tak u nich podstatně menší než u voličů stran, které neodrážejí konfliktní linie. Proto lze očekávat *menší efekt lídrů u stran, které odrážejí základní konfliktní linie dané země* (hypotéza 3A).

Literatura o personalizaci politiky upozorňuje na silnou roli médií při posilování vlivu lídrů na volební chování [viz mediální dimenze personalizace politiky; Karvonen 2010; McAllister 2007]. Proto lze očekávat, že ty strany, které mají snazší přístup do médií, budou vykazovat vyšší efekt lídrů na volbu strany. Snadnější přístup do médií mají především vládní strany, v jejichž případě bývá předseda strany premiérem, případně zastává jinou významnou pozici ve vládě [Aardal, Binder 2011: 110–111].⁶ Lídři vládních stran tak mohou snadněji budovat svou image. Lze tedy očekávat, že *u voličů vládních stran bude efekt lídrů silnější než u voličů opozičních stran* (hypotéza 3B).

Vedle vazby stran na konfliktní linie a přístupu do médií ovlivňuje heterogenitu vlivu lídrů na volbu strany i organizační struktura stran. Politické strany se totiž odlišují v tom, jakou autonomii poskytují svým předsedům a jakou roli v rozhodování stran mají kolektivní stranické orgány. Organizační strukturu stran ovlivňuje mimo jiné ideologické zaměření stran. U evropských stran existuje rozdíl mezi levicovými a pravicovými stranami: komunistické a sociálně-

⁶ Souběh vedení politické strany a vlastnictví mediální skupiny MAFRA, do které spadají např. Lidové noviny či Mladá fronta DNES (jedny z nejčtenějších deníků v ČR), u Andreje Babiše vede k otázce, zda vlastnictví médií ovlivňuje přístup do médií a relevanci zpráv těch médií, která představitel politické strany vlastní. Obsahová analýza českých médií ukazuje, že se média věnovala hnutí ANO méně než etablovaným stranám, a to i v denících Lidové noviny a Mladá fronta DNES [Voženílková 2017].

demokratické strany kladou důraz spíše na kolektivní rozhodování a upozadují roli stranických zástupců ve veřejných funkcích (parlament, vláda) ve prospěch stranických orgánů, zatímco liberální a konzervativní strany preferují efektivní organizaci se silnou pozicí předsedy strany a stranických zástupců ve veřejných funkcích [viz např. Duverger (1951) 1965; Janda, King 1985; Enyedi, Linek 2008; von Beyme 1985]. Lídři pravicových stran tak mají větší prostor oslovit voliče svým vlastním apelem. Proto lze očekávat, že *efekt lídrů bude vyšší u voličů pravicových stran, zatímco u voličů levicových stran bude nižší* (hypotéza 3C).

Rozlišení na levicové, pravicové a ostatní strany se může zdát hrubé. Mnohem vhodnější je určit strany, které formálně ukotvují ve svých stanovách silnou pozici předsedy strany. Většinou se jedná o strany, pro něž je důraz na lídra jedním ze základních organizačních principů. Důvody silné pozice lídra ve straně mohou být různé. Na jedné straně se může jednat o inovativní strategii, která má stranu více přiblížit voličům a zajistit volební úspěch. Na druhé straně se může jednat o reakci na krizi etablovaných stran (nové strany se snaží vyhnout problémům s nízkým počtem členů, s černými dušemi apod.). Zároveň tato organizační strategie souvisí s programovým zaměřením těchto stran, neboť se často jedná o populistické strany, v jejichž sebezprezentaci lídr vyjadřuje preference a zájmy „nezkaženého lidu“ a ztělesňuje propojení se světem politiky; jeho pozice ve straně tak musí být silná [viz např. Mudde 2007]. Proto by *u voličů populistických stran a stran, jejichž organizaci dominuje předseda strany, měly být větší efekty lídrů na volbu strany* (hypotéza 3D).

Roli stranických lídrů v rozhodování voličů může podstatným způsobem ovlivnit i to, zda se jedná o stranu novou či etablovanou. U starších stran lze předpokládat, že si alespoň část voličů vytvořila psychologickou vazbu ke straně a vykazuje jí určitou volební loajalitu [Converse 1969]. V důsledku je mezi voliči nových stran málo oddaných stoupenců a existuje tak větší prostor pro efekt lídrů. V případě nových stran se navíc voliči musí vypořádat s tím, že program strany nemusí být sepsán, že se tento program může po volbách měnit s tím, jak strana bude hledat svou pozici ve stranickém systému, a v obecné rovině, že strana poskytuje minimum vodítek ohledně svých minulých aktivit. Lídr strany je tak v podstatě jedním z mála vodítek, na jehož základě se mohou voliči rozhodovat, zda pro novou stranu hlasovat. Poměr podílu preferenčních hlasů pro stranického lídra a podílu ostatních lídrů krajských kandidátek dané strany byl v letech 2010 a 2013 u nových stran podstatně vyšší než u tradičních stran (viz Příloha, Tabulka A1). To vše naznačuje, že by efekt lídrů mohl být u těchto stran větší. Proto lze očekávat, že *u voličů nových stran bude efekt lídrů stran větší než u voličů etablovaných stran* (hypotéza 3E).

Strategie analýzy, data a operacionalizace

V této části představíme způsob, jakým budeme zkoumat uvedené hypotézy ohledně efektu lídra na volbu strany. V posledních letech se podstatným způsobem rozvíjí literatura, která diskutuje výhody a nevýhody různých způsobů analýzy efektů lídrů. Proto budeme diskutovat výhody a nevýhody dvou v současnosti nepoužívanějších způsobů. Po představení způsobů, jakým budeme analyzovat efekty lídrů, seznámíme čtenáře s daty a operacionalizací jednotlivých proměnných.

Jak zkoumat efekt lídra na volební chování?

Odborná literatura, která se věnuje modelování efektů stranických lídrů na volbu strany, řeší dva základní problémy: (1) vzájemná podmíněnost hodnocení lídrů stran a hodnocení stran, resp. stranické identifikace; (2) vzájemná podmíněnost hodnocení lídra strany a volby strany. První problém spočívá v tom, že lidé většinou lépe hodnotí lídry těch stran, se kterými sympatizují. A protože lidé většinou hlasují pro strany, které mají rádi, jsou tyto motivace a jednání vzájemně provázány [Holmberg, Oscarsson 2011: 37]. Většinou se v kontextu studií efektů stranických lídrů hovoří o reciproční kauzalitě těchto vztahů a tzv. problému endogenity. McAllister [2007: 582] navíc upozorňuje, že hodnocení stran a lídrů je slaběji provázané v prezidentských systémech, zatímco v parlamentních systémech (jako např. Česko) je vazba mnohem těsnější. Druhý typ problému spočívá v tom, že standardní nástroje měření efektu lídrů (povolební dotazníková šetření) měří hodnocení lídrů a hlasování pro stranu v období krátce po volbách, přičemž může snadno nastat situace, kdy volič poté, co hlasoval pro stranu, začne pozitivněji hodnotit jejího lídra. Z takovýchto dat lze sice usuzovat, že pozitivní hodnocení lídra vedlo k volbě dané strany, stejně tak je ale ve skutečnosti možný opačný kauzální řetězec. Oba tyto metodologické problémy vedly k formulování různých způsobů či doporučení, jak efekty lídrů zkoumat a posuzovat.

Oba problémy endogenity vztahů mezi hodnocením lídra, stranickou identifikací a volbou strany sice převážná většina studií uznává, nicméně tyto studie nakonec modelují volbu strany tradičním způsobem [např. Clarke et al. 2004; Evans, Anderson 2005; Dinas 2008]. Volba strany jako závislá proměnná je vysvětlována pomocí dlouhé řady nezávislých proměnných, o nichž se předpokládá, že je lze klasifikovat v kauzálním pořadí na základě jejich dlouhodobé stability a vzdálenosti od volebního rozhodnutí [Miller, Shanks 1996]. Volební rozhodnutí je podle tohoto přístupu chápáno jako kumulativní důsledek časově uspořádaných faktorů [ibid.: 192]. Jedná se vlastně o reprodukci tzv. kauzálního trychtýře michiganské školy [Campbell et al. 1960]. Nejprve jsou do modelu vkládány sociodemografické charakteristiky, po nich následují politické postoje a nakonec vstupují do analýzy krátkodobé charakteristiky, mezi něž spadají i hodnocení lídrů. Při zkoumání efektu stranických lídrů bývají tyto efekty zahrnovány do

modelu úplně nakonec a zjišťuje se, nakolik se zlepšila kvalita modelu a jakých efektů dosahují jednotlivé vysvětlující proměnné [viz např. Costa Lobo 2008; Dinas 2008]. Někdy dochází k tomu, že jsou brány v potaz pouze hodnocení strany a lídrů a porovnává se síla jednotlivých hodnocení či přidaná hodnota hodnocení lídra [Holmberg, Oscarsson 2011]. Tím, že efekty stranických lídrů jsou odhádovány až po kontrole ostatních proměnných, může dojít k podhodnocení efektu lídrů, neboť část přímých efektů hodnocení lídrů je chybně připsána hodnocení stran, ideologické orientaci či jiné proměnné [Marks 1993: 143].⁷

Tuto analytickou strategii je možné použít tehdy, když je stranická identifikace efektivně zakořeněna ve společnosti, je relativně imunní vůči efektům krátkodobých politických sil [Garzia 2014: 18] a má tedy exogenní status (stranická identifikace ovlivňuje politiku, ale politikou není ovlivňována). Znamená to, že jednotlivé vysvětlující proměnné nejsou provázány recipročně kauzálními vztahy, a konkrétně, že stranická identifikace není odvislá od hodnocení stranických lídrů. Výzkum stranické identifikace tuto souvislost ale tematizoval již na přelomu sedmdesátých a osmdesátých let. Page a Jones [1979] nejprve ukázali, že stranická identifikace není pouze neměnnou determinantou hlasování pro konkrétní stranu, ale že její směr a intenzita mohou být ovlivněny hodnocením kandidátů. Fiorina [1981] následně ukázal, že stranická identifikace je částečně závislá na hodnocení hospodářství. Znamenalo to, že krátkodobé faktory ovlivňují dlouhodobé vztahy k politickým stranám a že vztahy, o nichž se předpokládalo, že mají dlouhodobý charakter (jako identifikace se stranou), jsou závislé i na krátkodobých hodnoceních. Garzia [2013b, 2014] následně přesvědčivě ukázal, že v západoevropských zemích roste v čase souvislost mezi hodnocením lídrů a stranickou identifikací a že dochází k nárůstu významu stranických lídrů při formování a udržování stranické identity.

Výše uvedené výzkumy podkopaly předpoklady, na nichž je založen ten směr výzkumu stranických efektů na volbu strany, který využívá logiku kauzálního trychtýře a do modelu volby strany vkládá efekt stranických lídrů až jako poslední v řadě (tedy po efektu hodnocení stran či stranické identifikace). Podle Garzii [2014] je proto nutné přistoupit k takovému způsobu zkoumání efektu lídrů a stranic, který nejprve očistí efekt stranické identifikace na volbu strany od vlivu stranických lídrů. Jinak řečeno, stranická identifikace má v tomto pojetí vyjadřovat pouze efekt sociální struktury a konfliktních linií, zatímco případy, kdy stranická identifikace vychází z pozitivního hodnocení lídra, mají být ve výpočtech přiřazeny efektům lídrů. Pouze tak nedojde k záměně obou efektů (hodnocení strany a lídra). Technicky pak dochází k tzv. exogenizaci efektu stranické

⁷ Tato analytická strategie nejprve modeluje efekt stranic na volbu a následně efekt stranického lídra. Ospravedlnění tohoto postupu je založeno na myšlence, že „kdyby nebylo stranic kontrolováno před přidáním efektu lídrů, byly by efekty lídrů nadhodnoceny“ [Holmberg, Oscarsson 2011: 37]. Samozřejmě, že když je stranic kontrolováno, tak jsou celkové efekty lídrů podhodnocené.

identifikace na volbu strany. Znamená to, že je nejprve vytvořena instrumentální proměnná stranická identifikace, která je založena pouze na sociálně strukturálních charakteristikách voliče a je tak očištěna od vlivu hodnocení lídra. Následně je tato instrumentální proměnná vložena do modelu volby strany namísto původní proměnné stranická identifikace [obdobně viz Lewis-Beck et al. 2008; Garzia 2014]. Jestliže je stranická identifikace správně exogenizována, může pak být využita v modelu volby strany, aniž by výzkumník riskoval, že podhodnocuje efekt hodnocení lídrů [podrobněji viz Woolridge 2006; Kmenta 1997].

Druhý typ problému spočívá ve vzájemné podmíněnosti hodnocení lídra a volby strany, který se objevuje především v situaci, kdy je zkoumán efekt lídrů na základě jednorázové, povětšinou povolební studie. S takovýmto designem je nemožné určit kauzální směr: hlasoval volič pro stranu, protože má rád lídra, anebo má rád lídra, protože hlasoval pro danou stranu? V situaci, kdy neexistují panelové studie, v nichž je možné měřit hodnocení lídrů před samotným hlasováním [viz Garzia 2012; Lewis-Beck et al. 2015], spočívá standardní přístup v tom, že zachází s hodnocením lídrů jako s exogenním vůči volbě strany. V důsledku toho dochází k nadhodnocení vlivu stranických lídrů na volbu stran, protože tento přístup nedokáže vzít v potaz simultánní vliv volby strany na hodnocení lídrů [Dinas 2008: 507].

Je zřejmé, že oba dva problémy se týkají jak designu výzkumu, tak specifikace analytického modelu. Při zkoumání efektu lídrů v Česku musíme spoléhat pouze na jednorázové povolební studie a problém, který spočívá v recipročních vztazích mezi hodnocením lídra a volbou strany, nelze řešit. Dosavadní studie nicméně naznačují, že se nejedná o velký problém a vliv volby strany na hodnocení lídrů není velký [Garzia, De Angelis 2016, online first]. Naopak problém, který spočívá v provázání vztahů mezi hodnocením lídrů a stran, je možné řešit takovou strategií, která respektuje endogenitu vztahu klíčových nezávislých proměnných v modelu (stranická identifikace a hodnocení lídrů). V této studii proto využíváme postup, který efekt stranické identifikace na volbu strany exogenizuje pomocí instrumentální proměnné stranická identifikace [obdobně viz Garzia 2014].⁸ Tento způsob analýzy dat sice není dokonalý a zahrnuje určité předpoklady o voličském rozhodování (více viz následující část, v níž diskutujeme vytváření instrumentální proměnné), je tak ale možné i v případě jednorázových dotaz-

---

⁸ Tento krok má v České republice oprávnění. Chápeme-li stranickou identifikaci v její sociálně-psychologické verzi [Campbell et al. 1960], pak pouze o dvou českých stranách (KDU-ČSL a KSCM) lze uvažovat obdobným způsobem, neboť s těmito stranami bylo možné se identifikovat i v průběhu komunistického režimu [Lyons, Linek 2007: 147] a bylo možné tuto identitu získávat a reprodukovat v rodině. V posledním období se již vzhledem k délce demokratického vývoje a stranického pluralismu zdá být tato překážka částečně překonána a tento typ identifikace lze ustavovat i k jiným stranám. Dochází ale k postupné obměně stran zastoupených ve Sněmovně v důsledku vysoké vnějším systémové volatility [Linek 2014]. Proto lze očekávat, že především u stoupenců nových stran je stranická identifikace ovlivňována krátkodobými faktory jako například hodnocení lídrů.

níkových šetření odhadovat relativní vliv stranické identifikace oproti hodnocení stranických lídrů. V následující části představíme data, model volby strany, který využijeme ke zkoumání efektů lídrů, a tím pádem i způsob, jakým stranickou identifikaci instrumentujeme, a operacionalizaci proměnných.

Data, model a operacionalizace

K analýze efektu lídra v českých parlamentních volbách využijeme data z těch povolebních šetření, která obsahují informace nejen o tom, pro jakou stranu volič hlasoval, ale i to, jak hodnotí kandidující lídry, nakolik se identifikuje s některou ze stran, kam se řadí na levoprávní škále a jaká je jeho pozice v sociální struktuře. Hodnocení lídrů obsahují pouze povolební šetření z let 1996, 2006, 2010 a 2013. V roce 1996 byla data sebrána agenturou STEM; v ostatních letech data sebralo CVVM. Sběr dat probíhal ve všech případech na základě kvótního výběru. Počty případů v jednotlivých šetřeních byly 1229 (1996), 2002 (2006), 1857 (2010) a 1653 (2013). Tyto datové soubory byly sloučeny do jednoho souboru. Do analýz jsou zahrnuti pouze respondenti, kteří uvedli, jakou stranu volili, a zároveň hlasovali pro některou z větších stran, pro něž jsou v datových souborech dostupné informace o hodnocení jejich lídrů. Do analýzy tak vstupují voliči ODS, ČSSD, KDU-ČSL a KSČM ve všech letech, dále pak voliči SPR-RSČ a ODA v roce 1996, voliči SZ v roce 2006, voliči SZ, TOP 09 a VV v roce 2010 a voliči TOP 09, ANO a Úsvitu v roce 2013 (N = 4262). Ve dvou případech tak jsou do analýzy zahrnuti i strany, které nezískaly zastoupení v Poslanecké sněmovně, neboť nedosáhly více než 5 % (SZ a KDU-ČSL v roce 2010). Všechny analýzy jsme provedli i bez těchto dvou případů; jejich zahrnutí má zanedbatelný vliv na výsledky. Data jsou vážena tak, aby odrážela volební výsledky jednotlivých stran.

Volba strany bývá analyzována pomocí některého z modelů diskrétní volby. V české literatuře bývá nejběžněji využíván binární nebo multinomiální logitový model [viz např. Matějů, Řeháková 1997; Matějů, Vlachová et al. 2000; Linek, Lyons 2013; Linek 2012a; Smith, Matějů 2011]. Oba dva modely ale mají své nevýhody. Binární logitový model redukuje závislou proměnnou (volbu strany) do dichotomické proměnné (hlasování pro stranu A vs. ostatní strany, hlasování pro levicové strany vs. ostatní strany apod.), kvůli čemuž není úplně optimální pro analýzu volby strany ve více stranických systémech. Navíc produkuje klasifikační problémy, když mají být jednotlivé strany zařazeny do jedné ze dvou kategorií. Multinomiální logitový model naopak umožňuje souběžně analyzovat hlasování pro více stran, neboť závislá proměnná má nominální charakter. Jeho velkou nevýhodou je většinou malý počet případů u malých či středních stran a především nesplnění základního předpokladu tohoto modelu o nezávislosti na irrelevantních alternativách. Tento předpoklad spočívá v tom, že ne/přítomnost jedné z alternativ by neměla způsobit změny v poměrech mezi preferencemi voličů. Jedná se o předpoklad, který je ve většině politických systémů nesplnitelný. Navíc by bylo obtížné srovnávat efekty napříč jednotlivými volbami v čase, neboť se obsah

a počet kategorií závislé proměnné mění v závislosti na úspěšnosti politických stran. Takže by bylo nutné provádět oddělené regrese po jednotlivých volbách bez toho, aby šlo jednotlivé koeficienty smysluplně srovnávat [van der Brug, van der Eijk, Franklin 2007: 33–36].

Jak binární, tak multinomiální logitový model navíc nedokážou modelovat efekt charakteristik jednotlivých možností volby. Především z tohoto důvodu byl vyvinut podmíněný logitový model. Ten umožňuje vzít v potaz jednotlivé typy stran a modelovat, zda je efekt lídrů různý pro jednotlivé typy stran, což je i naším cílem. Na druhé straně ale podmíněný logitový model čelí podobným nevýhodám jako výše zmíněné logitové modely: malé a střední strany musí být většinou pro nedostatek případů vyloučeny z analýzy, není splněn předpoklad o nezávislosti na irelevantních alternativách a nelze srovnávat odhadnuté koeficienty v odlišných kontextech [ibid.: 33–36].

Jednou z optimálních možností je proto využít tzv. navrstvení datové matice [obdobně viz Garzia 2014]. Navrstvení využívá původní data z dotazníkových šetření, nicméně původní jednotka analýzy (respondent) je transformována do kombinace respondent*strana. Respondent se v navrstveném datovém souboru objevuje tolikrát, kolik existuje měření hodnocení lídrů stran. Například v datech z roku 2013 je tak každý respondent „naklonován“ sedmkrát, neboť bylo měřeno hodnocení sedmi různých lídrů (viz Tabulka 1 se jmény a stranickou příslušností lídrů). Tyto „klony“ původního respondenta se neliší z hlediska respondentových charakteristik (věk, vzdělání atd.), ale liší se z hlediska vztahu respondenta ke straně v konkrétní kombinaci; v našem případě se liší ohledně hodnocení jednotlivých lídrů, vzdálenosti mezi stranou a respondentem na levoprávní škále či identifikace se stranou [podrobněji k navrstvování datové matice viz van der Brug, van der Eijk, Franklin 2007: 40–46]; struktura datové matice se tak v principu neliší od té, kterou využívá podmíněný logitový model. Závislou proměnnou je stále volba strany, která ale v navrstvené matici získává podobu dichotomické proměnné, která udává, zda respondent hlasoval pro stranu v dané kombinaci respondent–strana. Základní výzkumná otázka „Proč volič hlasoval pro stranu A?“ se mění na otázku „Co ovlivňuje voličská rozhodnutí?“ Takto vytvořená závislá proměnná již nereferuje ke konkrétní straně, ale obecně ke stranám [van der Brug, van der Eijk, Franklin 2008: 593]. K odhadnutí efektu lídra (LEADER) na volbu strany při kontrole stranické identifikace (PID), vzdálenosti na levoprávní škále (LP) a dalších proměnných tak slouží následující binární logitový model:

$$P(VOTE_i = 1) = \text{logit}^{-1} (a_1 + a_2PID_i + a_3LEADER_i + a_4LP_i + \mathbf{aX}) \quad (1)$$

V předchozí části jsme uvedli, že stranická identifikace musí být efektivně egzogenizována, aby bylo možné odhadnout nezkreslené efekty lídrů na volbu strany. Proto nejprve vytvoříme instrumentovanou proměnnou stranická identifikace, kterou následně vložíme do výše uvedené rovnice. Využíváme zde zjištění ohledně toho, že v Česku je stranická identifikace ovlivněna hlavními konfliktními liniemi, kterými jsou sociální třída, náboženství a generační příslušnost [Linek,

Lyons 2013 156–157]. Tyto proměnné využijeme jako instrumenty (CLASS, GEN, RELIG) a instrumentovanou proměnnou stranická identifikace (PID-IV) získáme pomocí binárního logitového modelu. Vytváření instrumentované proměnné probíhá až na navrstvené matici. Instrumentace a výsledný model mají následující podobu:

$$P(PID-IV_i = 1) = \text{logit}^{-1} (b_1 + b_2 \text{CLASS}_i + b_3 \text{GEN}_i + b_4 \text{RELIG}_i) \quad (2)$$

$$P(VOTE_i = 1) = \text{logit}^{-1} (b_1 + b_2 \text{PID-IV}_i + b_3 \text{LEADER}_i + b_4 \text{LP}_i + \mathbf{bX}) \quad (3)$$

Podmínkou správné instrumentace je, že musí probíhat pomocí proměnných, které nejsou součástí kauzálního vysvětlení v modelu volby strany, a že nově vytvořená instrumentovaná proměnná nekoreluje s chybami odhadu modelu. Znamená to, že ty proměnné, které slouží k instrumentaci (sociální třída, generační příslušnost a náboženství), není možné využít ve druhém modelu, který vysvětluje volbu strany. Tento přístup považujeme za omezující, neboť tyto proměnné ovlivňují volbu strany i u respondentů bez stranické identifikace. Na druhé straně ale u jedinců bez stranické identifikace je efekt těchto tří proměnných mnohem slabší než u jedinců se stranickou identifikací [Linek, Lyons 2013: 156–157]. Proto by nezařazení těchto proměnných do modelu volby strany nemělo podstatným způsobem ovlivnit výsledky.⁹

Nezávislé proměnné nabývají tří různých podob. Zprv se jedná o hodnocení lídrů, stranickou identifikaci a vzdálenost mezi voličem a stranou na levoprávní škále. Hodnocení lídrů je měřeno pomocí škály sympatičnosti jednotlivých lídrů, na níž 0 znamená silné nesympatie a 10 silné sympatie (seznam lídrů, jejichž efekt je analyzován, prezentuje Tabulka 1).¹⁰ Operacionalizace stranické identifikace využívá absolutní verzi otázky [Linek 2009]; v případě, že respondent uvedl stranu, s níž se identifikuje, byl označen jako 1, ostatní případy jako 0. Vzdálenost na levoprávní škále je měřena pomocí otázek na sebezaražení respondenta na škále a zaražení politických stran respondentem [obdobně viz např. Gilljam 1997]. V případě, že respondent nezařadil některou ze stran, byla mu připsána průměrná hodnota zaražení této strany mezi voliči. Využívali jsme i jiné způsoby, jak zařadit politické strany (průměrná hodnota zaražení všemi respondenty či pouze

⁹ V modelech s alternativní specifikací a instrumentací jsme zjistili, že zahrnutí náboženství, generace a sociální třídy do modelu volby strany nezměnilo efekty proměnných, které jsou pro naši studii zásadní: stranická identifikace, stranický lídr a tematická blízkost. Efekty těchto proměnných jsou robustní a stabilní bez ohledu na ne/zařazení těchto tří proměnných do modelu volby strany.

¹⁰ Přestože straniční lídři mohou být hodnoceni na základě celé řady různých vlastností, kritérií a charakteristik [viz např. Bartels 2002], existují studie, které ukazují, že tato kritéria lze zjednodušit do dvou základních dimenzí (kompetence a integrita/empatie) a že tyto dvě dimenze strukturují celkové hodnocení lídrů na škále sympatičnosti [Clarke et al. 2004: kap. 2; Clarke et al. 2009].

Tabulka 1. Přehled lídrů v analyzovaných volbách

	1996	2006	2010	2013
ODS	Václav Klaus	Mirek Topolánek	Petr Nečas	Miroslava Němcová
ČSSD	Miloš Zeman	Jiří Paroubek	Jiří Paroubek	Bohuslav Sobotka
KSČM	Miroslav Grebeníček	Vojtěch Filip	Vojtěch Filip	Vojtěch Filip
KDU-ČSL	Josef Lux	Miroslav Kalousek	—	Pavel Bělobrádek
SPR-RSČ	Miroslav Sládek	—	—	—
ODA	Jan Kalvoda	—	—	—
SZ	—	Martin Bursík	Ondřej Liška	—
TOP	—	—	Karel Schwarzenberg	Karel Schwarzenberg
VV	—	—	Radek John	—
ANO	—	—	—	Andrej Babiš
ÚSVIT	—	—	—	Tomio Okamura

voliči dané strany, zařazení dle expertního šetření Chapel Hill University). Námi využívaný způsob operacionalizace nejlépe vysvětloval volbu strany.

Druhým typem proměnných jsou proměnné, které slouží k instrumentaci stranické identifikace (sociální třída, náboženství a generační příslušnost), a ty, které používáme jako kontrolní v modelech volby strany (pohlaví, vzdělání, členství v odborech). Vzhledem k tomu, že využíváme navrstvenou datovou matici, je nutné tyto proměnné transformovat tak, aby představovaly vztah mezi voličem a stranou, neboť v navrstvené matici jsou případy kombinace respondent*strana. K tomu slouží tzv. y-hats, které vyjadřují souvislost mezi charakteristikou jednotlivce a hlasováním pro jednotlivé strany/identifikací s danou stranou. Y-hats se vytvářejí ještě před navrstvením datové matice pomocí série OLS regresních modelů, v níž závislou proměnnou je dichotomická proměnná hlasování pro konkrétní stranu/identifikace s konkrétní stranou a nezávislou proměnnou je konkrétní proměnná, jejíž souvislost s volbou strany se má vypočítat (nominální a ordinální proměnné je nutné do analýzy vkládat jako soubor dichotomických proměnných). Předpokládané pravděpodobnosti jsou následně uloženy jako tzv. y-hats a jedná se tak vlastně o lineární transformace původní nezávislé proměnné a jejího vztahu k volbě konkrétní strany. Jelikož jsou y-hats vypočítávány pro každou stranu a rok voleb zvlášť, je nutné je centrovat [podobně viz van der Brug, van der Eijk, Franklin 2008; van der Eijk et al. 2006].

Tabulka 2. Klasifikace politických stran

Vládní	Levicová	Pravicová	Konfliktní linie	Orientované na lídra / populistické	Nová
ČSSD (2006)	ČSSD	ODA	ČSSD	ANO	ANO (2013)
KDU-ČSL (1996, 2006, 2010)	KSČM	ODS	KDU-ČSL	SPR-RSČ	SZ (2006)
ODA (1996)		TOP 09	KSČM	ÚSVIT	TOP 09 (2010)
ODS (1996, 2010, 2013)			ODS	VV	ÚSVIT (2013)
SZ (2010)			TOP 09		VV (2010)
TOP 09 (2013)			ODA		

Pro analýzu stranicky specifických hypotéz využíváme třetí typ nezávislých proměnných, které klasifikují jednotlivé strany z hlediska toho, zda se jedná o strany levicové, pravicové, vládní, či nové. Dále odlišujeme strany podle toho, zda soutěží na tradičních konfliktních liniích české politiky, či zda jejich stranické organizaci dominuje lídr. Zařazení jednotlivých stran prezentuje Tabulka 2. Strana je označena za vládní, jestliže před volbami participovala na vládě. Protože před volbami v letech 2010 a 2013 vládly úřednické kabinety, kódujeme jako vládní strany ty, které byly ve vládě před úřednickými vládami. Mezi strany, které soutěží na konfliktních liniích, zařazujeme ČSSD, KDU-ČSL, KSČM, ODA, ODS, TOP 09 [viz Casal Bertoa 2014; Linek, Lyons 2013].¹¹ Za strany, v jejichž organizační struktuře má dominantní pozici lídr strany, považujeme SPR-RSČ, VV, ANO, Úsvit [viz Hloušek 2015]; tyto strany lze zároveň označit za populistické [Havlík 2015]. Za nové strany považujeme ty, které se v daných volbách poprvé dostaly do Poslanecké sněmovny. Proto je TOP 09 v roce 2010 považována za novou stranu, ale v roce 2013 už nikoli. Popisné charakteristiky datového souboru obsahuje Tabulka A2 v Příloze.

¹¹ Na socioekonomické konfliktní linii soutěží ČSSD, KSČM, ODA, ODS a TOP 09. ODA jsme mezi tyto strany zařadili proto, že zřetelně podporovala ekonomickou transformaci, zastávala až neoliberální principy [Hloušek 2005] a její volební apel byl hodně orientovaný na živnostníky, podnikatele a vyšší třídy [Hloušek, Kopeček 2010]. Na náboženské konfliktní linii soutěží KDU-ČSL a na konfliktní linii vztahu k minulosti soutěží KSČM.

Efekt lídra v českých parlamentních volbách

Ještě než přistoupíme k testování hypotéz ohledně vývoje efektu lídrů na volební chování v čase a jeho podmíněného efektu pro jednotlivé typy strany, je nutné zjistit, nakolik úspěšná byla instrumentace stranické identifikace pomocí sociální třídy, náboženství a generační podmíněnosti a zda vede k odlišným výsledkům oproti standardnímu způsobu operacionalizace stranické identifikace v modelech volby strany. Exogenizovaná stranická identifikace mírně koreluje s původní proměnnou stranická identifikace (Pearsonův korelační koeficient dosahuje hodnoty 0,30). Studie, které používají obdobný postup, prezentovaly korelační koeficienty v rozmezí 0,17–0,25 [Garzia 2014: 50] a 0,39 [Lewis-Beck, Nadeau, Elias 2008: 86], přičemž ten druhý je založen na exogenizaci pomocí osmi sociodemografických proměnných na rozdíl od tří v našem případě. Instrumentovaná stranická identifikace navíc slaběji koreluje s hodnocením stranických lídrů (Pearsonův korelační koeficient je 0,21) než původní proměnná stranická identifikace (0,42). Instrumentace tedy byla úspěšná, neboť se podařilo snížit míru souvislosti mezi hodnocením lídrů a stranickou identifikací.

Jak se tedy odlišují výsledky analýz s původní podobou stranické identifikace a s nově vytvořenou instrumentovanou stranickou identifikací? V Tabulkách 3 a 4 jsou prezentovány modely volby strany pro jednotlivé roky a období. V těchto modelech je vedle stranické identifikace zahrnuto také hodnocení stranických lídrů, vzdálenost ke straně na levoprávé škále a řada kontrolních proměnných (pohlaví, vzdělání, nezaměstnanost a členství v odborech). Kromě toho umožňoval model s původní podobou stranické identifikace zahrnout do modelu i sociální třídu, náboženství a generační příslušnost (viz Tabulka 3); v Tabulce 4 jsou tyto proměnné využity k instrumentaci stranické identifikace, a proto je není možné použít v modelu volby strany. Zahrnutí těchto proměnných do modelů, které jsou prezentovány v Tabulce 3, změnilo efekty proměnných, které nás primárně zajímají (stranická identifikace a hodnocení lídrů), pouze nepatrně (v řádu setin jednotek standardizovaného regresního koeficientu).

V obou tabulkách můžeme vidět statisticky významný a silný efekt všech tří proměnných využitých k vysvětlení volby strany. Tyto efekty se v čase celkem proměňují. Nelze ani vysledovat, že by se efekty některých proměnných měnily v čase souběžně. Statistiky shody modelu s daty, které udávají zlepšení predikční schopnosti modelu s vysvětlujícími proměnnými oproti nulovému modelu, který je bez vysvětlujících proměnných (upravené McFadden R^2 a Nagelkerke R^2), jsou celkem vysoké. Nejvyšší hodnoty bylo dosaženo v roce 2006, kdy jak tematické hlasování, tak stranická identifikace měly nejvyšší efekt. Zdá se, že tyto volby byly netradičně silně polarizované, ale ne nutně personalizované.

V případě standardního postupu jsou efekty stranické identifikace a hodnocení lídrů téměř shodné (1,33 a 1,47 pro celé období; viz poslední sloupec Tabulky 3) a v čase se mírně zvyšuje rozdíl mezi nimi. V případě instrumentace stranické identifikace jsou rozdíly mezi efekty obou proměnných větší: efekt

Tabulka 3. Vliv stranických lídrů na volbu strany (1996–2013; logistický regresní model na navrstvené matici)

	1996	2006	2010	2013	1996–2006	2010–2013	1996–2013
stranická identifikace (endo.)	1,28 ***	1,69 ***	1,30 ***	1,04 ***	1,50 ***	1,19 ***	1,33 ***
tematická blízkost	0,78 ***	1,44 ***	0,76 ***	1,06 ***	1,11 ***	0,89 ***	0,98 ***
lídr strany	1,64 ***	1,50 ***	1,32 ***	1,58 ***	1,53 ***	1,42 ***	1,47 ***
náboženství	0,20 **	0,29 ***	0,23 ***	0,27 ***	0,25 ***	0,25 ***	0,25 ***
generace	0,16 *	0,21 ***	0,16 **	0,18 *	0,21 ***	0,18 ***	0,19 ***
sociální třída	0,11 ***	0,27 **	0,11	0,20 *	0,21 **	0,15 **	0,17 ***
McFadden Adj R ²	0,55	0,64	0,54	0,55	0,60	0,55	0,57
Nagelkerke R ²	0,64	0,75	0,64	0,65	0,70	0,64	0,67
N	4654	5613	6058	5221	10 267	11 279	21 546

Zdroj: Česká volební studie (1996–2013); navrstvená datová matice; váženo.

Poznámka: Prezentovány jsou standardizované regresní koeficienty; seskupené robustní směrodatné odchylky jsou využity k výpočtu statistické významnosti.

Všechny modely kontrolují efekt pohlaví, vzdělání, nezaměstnanosti a členství v odborech. Koeficienty pro tyto proměnné a konstanty nejsou prezentovány z důvodu místa.

Statistická významnost: 0,001 (***), 0,01 (**), 0,05 (*).

Tabulka 4. Vliv stranických lídrů na volbu strany při exogenizaci stranické identifikace (1996–2013; logistický regresní model na navrstvené matici)

	1996	2006	2010	2013	1996–2006	2010–2013	1996–2013
stranická identifikace (ex.)	0,31 ***	1,03 ***	0,71 ***	0,47 ***	0,76 ***	0,60 ***	0,68 ***
tematická blízkost	0,93 ***	1,65 ***	0,92 ***	1,11 ***	1,29 ***	0,99 ***	1,12 ***
lídr strany	1,95 ***	1,80 ***	1,57 ***	1,94 ***	1,87 ***	1,72 ***	1,79 ***
McFadden Adj R ²	0,43	0,57	0,42	0,46	0,51	0,44	0,47
Nagelkerke R ²	0,53	0,69	0,52	0,56	0,62	0,54	0,58
N	4654	5613	6058	5221	10 267	11 279	21 546

Zdroj: Česká volební studie (1996–2013); navrstvená datová matice; váženo.

Poznámka: Prezentovány jsou standardizované regresní koeficienty; seskupené robustní směrodatné odchylky jsou využity k výpočtu statistické významnosti.

Všechny modely kontrolují efekt pohlaví, vzdělání, nezaměstnanosti a členství v odborech. Koeficienty pro tyto proměnné a konstanty nejsou prezentovány z důvodu místa.

Statistická významnost: 0,001 (***).

hodnocení lídrů je dva a půlkrát vyšší než efekt instrumentované stranické identifikace (0,68 a 1,79 pro celé období; viz poslední sloupec Tabulky 4). V čase efekty obou proměnných mírně klesají. Celkově se oba přístupy shodují v tom, jaké generují výsledky o vývoji efektů stranické identifikace a hodnocení lídrů v čase, a odlišují v tom, jak silný efekt obě proměnné mají. Je logické, že v případě využití instrumentované stranické identifikace klesá její efekt a zároveň roste efekt stranického lídra. Změny v efektu obou proměnných při standardním postupu a instrumentaci stranické identifikace jsou obdobné jako pro západoevropské země [Garzia 2014: 47, 51]. Můžeme tedy přistoupit k diskuzi výsledků analýz prezentovaných v Tabulce 4.

Ohledně vývoje efektu lídrů na volbu strany v čase jsme formulovali tři hypotézy. Na základě literatury věnované personalizaci politiky, podle níž se v posledních desetiletích straniční lídři stávají důležitější pro volební rozhodování, předpokládáme, že se trend personalizace volebního chování projevuje i v prostředí Česka, a tedy, že by v čase mělo docházet k nárůstu efektu stranických lídrů na volební chování. Detailnější specifikace této hypotézy tvrdí, že v letech 2010 a 2013 bude možné pozorovat silnější efekt lídra na volební chování než v předchozím období stability, neboť v posledních dvou sněmovních volbách uspěly nové strany, které byly založeny na osobnostech [VV, TOP 09 a později ANO, Úsvit; porovnej Cabada, Tomšič 2016: 38]. Třetí hypotéza tvrdí, že efekt lídrů na volbu strany byl v čase stabilní, neboť nedochází k oslabení vazeb voličů na strany a prostor pro efekt lídrů se tak nezvětšuje.

Údaje v Tabulce 4 ukazují, že efekty lídrů a stranické identifikace se v jednotlivých volbách dosti proměňují a že je obtížné v nich nalézt jakýkoli trend. Toto zjištění potvrzuje i model, v němž je zahrnut lineární trend (1996 = 0; 2006 = 1; 2010 = 2; 2013 = 3) a jeho interakce s proměnnou sympatie lídrů stran (viz model 2 v Tabulce A3 v Příloze). Oddělené modely pro období politické stability (1996 a 2006) a období volatility (2010 a 2013) ukazují, že v čase mírně klesá efekt obou proměnných. Oslabení efektu stranických lídrů je nicméně mírnější a poměr mezi oběma se zvyšuje. Statistický test této změny v podobě zahrnutí trendu (1996 a 2006 = 0; 2010 a 2013 = 1) a jeho interakce s oběma proměnnými ukazuje, že intenzita efektů stranické identifikace i lídrů se v čase nemění (viz model 3 v Tabulce A3 v Příloze). Při určování vývoje efektu lídrů na volbu strany není důležitá pouze absolutní hodnota efektu stranických lídrů, ale i vzájemný poměr mezi hodnotami těchto efektů. V čase se totiž tento poměr mírně proměňuje ve prospěch efektu stranických lídrů: přestože v absolutních číslech efekt lídrů stagnuje či mírně klesá, tak ve vztahu k ostatním proměnným (stranická identifikace a tematická blízkost) se jeho efekt mírně zvyšuje.

V Česku tedy nedochází v čase k nárůstu efektu stranických lídrů na volební chování (hypotézy 1A a 1B) a efekt by se dal vyhodnotit spíše jako stabilní (hypotéza 2). Analyzované období je již celkem dlouhé (17 let), a jestliže je teze o personalizaci volebního chování pravdivá, měli bychom v analyzovaném období nějakou změnu vidět. Nepravidelná proměnlivost spíše odkazuje ke specifič-

nosti jednotlivých voleb. O to překvapující je, že ani seskupení voleb do delších časových okamžiků nevedlo k odlišným zjištěním. V posledních dvou volbách (2010 a 2013) nelze registrovat větší roli lídrů, přestože v nich uspěly nové strany, které mají výrazné lídry a které nemohou disponovat početnou skupinou voličů, která se identifikuje se stranou. Nacházíme spíše oporu pro hypotézu o stabilním efektu lídrů, která vycházela ze zjištění předchozích výzkumů volebního chování v Česku [Smith, Matějů 2011; Linek, Lyons 2013]. Podle nich existoval a existuje relativně stabilní segment voličů, kteří se rozhodují na základě konfliktních linií a stranické identifikace, čímž nedochází k nárůstu prostoru pro vliv lídrů. Nabízí se ještě další přístup k seskupení analyzovaných voleb: zaměřit se pouze na troje poslední volby a vzít volby v roce 2006 jako základ srovnání. V takovém případě vidíme pokles vlivu stranické identifikace a tematického hlasování, zatímco efekt lídrů dokonce mírně vzrostl.

Využití stejné metodologie, jakou použil Garzia [2014] při studiu personalizace v Německu, Velké Británii a Nizozemsku, nám umožňuje porovnat celkovou výši efektu lídrů na volbu strany v těchto zemích a v Česku.¹² Hodnocení stranických lídrů má v Česku mnohem silnější efekt na volbu strany než ve výše uvedených zemích, a to jak v případě standardního přístupu k modelování vlivu lídrů na volbu strany, který neočišťuje efekt stranické identifikace od efektu lídrů, tak i v případě očištění efektu stranické identifikace od efektu lídrů [viz Garzia 2014: 47 a 51]. Pouze v Německu se intenzita efektu lídrů přibližuje té v Česku. Zdá se tedy, že postkomunistické země měly od počátku relativně silně personalizované volební rozhodování; mimo jiné i proto, že stranické systémy nebyly založené na silných konfliktních liniích a masových stranách [viz Karvonen 2010: 3]. Je proto otázkou, zda postkomunistické země procházejí procesem personalizace, nebo již dávno personalizované jsou.

Relativní stabilita efektu lídrů v čase ale neznamená, že by se tento efekt nemohl odlišovat u různých typů stran. Zformulovali jsme hypotézy o vlivu organizační struktury a postavení lídrů ve stranách, pozici v levoprávním politickém spektru, účasti ve vládě, roli tradičních konfliktních linií v mobilizačních aktivitách stran a novosti stran. Pro účely testování těchto hypotéz jsme vytvořili šest modelů, které jsou rozšířením modelu 3, který jsme prezentovali v části Data, model a operacionalizace. Do modelu jsme vložili vždy jednu z šesti dichotomických proměnných shrnujících charakteristiky stran (viz Tabulka 2) a její interakci s proměnnou hodnocení lídrů stran. Výsledky prezentuje Tabulka 5. V ní obsažené modely využívají instrumentovanou stranickou identifikaci a jsou vytvářeny s využitím sloučeného datového souboru za všechny analyzované volby. Kvůli robustnosti našich zjištění jsme provedli analýzy i s využitím původní podoby proměnné stranická identifikace. Efekty typů stran a interakcí jsou téměř shodné pro oba způsoby operacionalizace.

---

¹² Modely jsou srovnatelné s výjimkou proměnné hodnocení ekonomiky, kterou obsahují Garziové modely. Efekt hodnocení ekonomiky je ale v jeho modelech zanedbatelný.

Tabulka 5. Vliv stranických lídrů na volbu strany a typy politických stran (1996–2013; logistický regresní model na navrstvené matici)

	konfliktní lin.		vládní	levicová	pravicová	populis-tická	nová
hypotéza	3A	3B	3C	3C	3C	3D	3E
stranická identifikace (ex.)	0,60 ***	0,68 ***	0,58 ***	0,68 ***	0,66 ***	0,62 ***	
tematická blízkost	1,14 ***	1,13 ***	1,16 ***	1,12 ***	1,14 ***	1,14 ***	
lídři strany	2,23 ***	1,81 ***	1,98 ***	1,77 ***	1,73 ***	1,74 ***	
typ strany	0,79 ***	-0,02	0,83 ***	-0,05	-0,49 ***	-0,56 ***	
lídři strany * typ strany	-0,57 ***	-0,06	-0,37 ***	0,04	0,30 **	0,28 **	
konstanta	-7,23	-5,91	-6,38	-5,90	-5,69	-5,54	
McFadden Adj R ²	0,48	0,47	0,49	0,47	0,47	0,48	
Nagelkerke R ²	0,58	0,58	0,59	0,58	0,58	0,58	
N	21 546	21 546	21 546	21 546	21 546	21 546	21 546

Zdroj: Česká volební studie (1996–2013); navrstvená datová matice; vřazeno.

Poznámka: Všechny modely kontrolují efekt pohlaví, vzdělání, nezaměstnanosti a členství v odborech. Koeficienty pro tyto proměnné a konstanty nejsou prezentovány z důvodu místa, jejich hodnoty jsou obdobné jako v Tabulce 3. Statistická významnost: 0,001 (***), 0,01 (**).

Výsledky ukazují, že efekt lídrů je podmíněn volebním apelem stran a s ním souvisejícím organizačním principem. Efekt lídrů je podstatně vyšší mezi stranami, které nesoutěží na konfliktních liniích (hypotéza 3A), zařazují se do středu a napravo (hypotéza 3C), jsou populistické (hypotéza 3D) a nové (hypotéza 3E). Vzhledem ke způsobu operacionalizace je minimální rozdíl mezi obsahem kategorií stran, které soutěží na konfliktních liniích, a populistických stran (kategorie se vylučují a pouze Strana zelených není zařazena ani v jedné z kategorií). Nepodařilo se pouze získat podporu pro hypotézu ohledně vlivu vládního statusu stran (hypotéza 3B).¹³ To mohlo být způsobené i problematickým způsobem operacionalizace pro roky 2010 a 2013, kdy oběma volbám předcházela existence úřednických kabinetů.

V případě populistických stran, které zároveň nesoutěží na tradičních konfliktních liniích a jsou nové (ANO, VV, Úsvit, případně SPR-RSČ), hraje hodnocení lídra větší roli než u ostatních stran. Tyto rozdíly ale nejsou velké. V případě, že volič změnil hodnocení lídra populistické strany z 8 na 10, pravděpodobnost, že pro tuto stranu bude hlasovat, se zvýší z 28 na 53 procent; v případě, že změnil hodnocení nepopulistické strany z 8 na 10, pravděpodobnost hlasování pro tuto stranu se změnila z 30 na 49 procent. Zatímco u populistických stran se zvýší pravděpodobnost hlasování o 25 procentních bodů, tak u nepopulistických dojde ke zvýšení o 19 procentních bodů. Obdobně velký efekt je u stran, které soutěží na konfliktních liniích, zatímco u nových a levicových je efekt menší a ve výše zmíněném modelovém případě činí rozdíl v pravděpodobnosti hlasovat pouze 2–3 procentní body.

Závěrem

V této studii jsme se zaměřili na zkoumání vývoje vlivu stranických lídrů na hlasování ve volbách do Poslanecké sněmovny. Očekávání ohledně vývoje jsme situovali do zjištění literatury o personalizaci volebního chování, podle níž voliči v čím dál větší míře posuzují politiku jako soutěž mezi individuálními kandidáty než mezi stranami, a proto ve větší míře hlasují na základě hodnocení lídrů [Garzia 2014]. Z tohoto důvodu jsme očekávali nárůst efektu lídrů v čase, především v souvislosti s nárůstem volatility a podpory nových a populistických stran v posledních dvou volbách. Alternativní hypotéza ohledně stabilní výše vlivu lídrů je založena na zjištěných ohledně stabilní role sociostrukturních charakteristik a pozice na levoprávní škále na hlasování [Linek, Lyons 2013].

V čase je efekt lídrů relativně stabilní a totéž lze říci i o roli stranické identifikace a tematického hlasování, i když v případě dvou posledních dochází v čase k rychlejšímu poklesu jejich efektu než v případě hodnocení lídrů. Je možné, že

---

¹³ V rámci analýzy byly provedeny ještě kombinace vládní velké a menší strany; žádný efekt nebyl pozorován.

zatím uběhl krátký čas na to, aby šlo hovořit o nárůstu vlivu stranických lídrů na volbu strany. Vždyť studie, které dokazují nárůst personalizace volebního rozhodování v západní Evropě, pokrývají minimálně tři dekády [viz např. Garzia 2014] na rozdíl od námi pokrytých 17 let a čtyř voleb. Určitě ale v analyzovaném období nedošlo k nárůstu vlivu stranických lídrů na volební rozhodování, jak by si člověk – v kontextu volebních úspěchů stran, které vedli lídři jako Babiš, Okamura, Schwarzenberg či John – mohl myslet.

Zjištění ohledně stabilního efektu lídrů na volební rozhodování je podle nás způsobené tím, že volební rozhodování českých voličů bylo již v polovině devadesátých let silně personalizované (a je možné, že tomu tak bylo již od prvních voleb). Podporou pro tento argument je výše efektu stranických lídrů na volební chování v Česku, která je vyšší než v západoevropských zemích. Personalizaci volebního chování českých voličů navíc s velkou pravděpodobností ovlivňovalo i to, že o pozornost voličů v ostatních analyzovaných volbách usilovali lídři jako Klaus, Zeman a v případě menších stran třeba Lux a Sládek, o nichž o všech lze říci, že také byli výrazné osobnosti. Naše zjištění ukazují, že voliči českých stran byli v devadesátých letech pravděpodobně více orientovaní na lídra, než se v odborné literatuře předpokládalo. Proto ani vzestup nových stran, které jsou formovány svým lídrem či kolem něj, nezměnil míru personalizace volebního rozhodování.

V očekávání nárůstu vlivu stranických lídrů v posledních dvou sněmovních volbách v letech 2010 a 2013 jsme formulovali několik hypotéz o podmíněném vlivu stranických lídrů v závislosti na programovém apelu strany a z něj vycházející roli stranické organizace a předsedy strany při reprezentaci strany a formulaci politiky. Prokázali jsme větší roli lídrů při rozhodování voličů populistických, nových a nelevicových stran, i když rozdíly nebyly vůbec dramatické. Rozdíl v rozhodování voličů populistických a nepopulistických stran je zarážející především proto, že takovéto strany (ANO, Úsvit, VV) se objevovaly až v posledních volbách. Proto by bylo oprávněné v těchto volbách očekávat, že efekt lídrů bude větší než v předchozím období. Nabízí se tak vysvětlení, že u celé řady voličů stran především ČSSD a ODS byly lídři stran také velmi důležití. Protože volba ČSSD a ODS je programově odlišná a odráží odlišnou stranu třídní konfliktní linie, mohl být efekt lídrů „schován“ pod nálepkou programového levopravého hlasování. Voliči bez vazeb k politickým stranám, a tedy voliči potenciálně volatilní měli díky zamrzlé nabídce stran v předchozích letech na výběr pouze ze stabilních stran. Jakmile se ale nabídka změnila, ti voliči, kteří se dříve rozhodovali na základě lídrů mezi stabilními stranami, se začali rozhodovat pro nové, populistické strany.

Pouze další výzkum stranicky a volebně specifických efektů lídrů může odhalit, zda existuje podpora pro tuto interpretaci. Především srovnání s dalšími postkomunistickými státy by mohlo přinést důležitá zjištění ohledně efektu lídrů a procesu personalizace volebního chování v těchto zemích. Zároveň považujeme za vhodné více se zaměřit na volební apely jednotlivých politických stran a jejich

vnímání voliči. Je rozdíl, když voliči ztotožňují lídra strany s celou stranou či když lídra považují pouze dočasného představitele strany. Neméně důležitý je i výzkum, který by mohl odhalit, jaké typy emocí a charakterových vlastností lídrů stojí v pozadí celkových hodnocení, která využíváme v této studii.

LUKÁŠ LINEK (1976) je vědeckým pracovníkem Sociologického ústavu AV ČR, v.v.i. Zabývá se volebním chováním, politickým stranictvím a politickými postoji. K daným tématům publikoval mimo jiné monografie *Zrazení snu? Struktura a dynamika postojů k politickému režimu a jeho institucím a jejich důsledky* (Praha: Sociologické nakladatelství /SLON/, 2010), *Kam se ztratili voliči? Vysvětlení vývoje volební účasti v České republice v letech 1990–2010* (Brno: CDK, 2013) a *Dočasná stabilita? Volební podpora politických stran v České republice v letech 1990–2010* (Praha: Sociologické nakladatelství /SLON/, 2013; společně s Patem Lyonsem). Publikoval například v *Electoral Studies*, *Party Politics*, *Journal of Legislative Studies*.

MARCELA VOŽENÍLKOVÁ (1988) je doktorandkou Fakulty sociálních studií Masarykovy univerzity oboru politologie. Zabývá se především personalizací politiky, volebními studiemi a politickým marketingem. K danému tématu personalizace politiky publikovala v časopisech *Evropská volební studia*, *Politické vedy* či *Středoevropské politické studie*.

Literatura

- Aardal, B., T. Binder. 2011. „Leader Effects and Party Characteristics.“ Pp. 108–126 in A. Kees, A. Blais, H. Schmitt (eds.). *Political Leaders and Democratic Elections*. Oxford: Oxford University Press.
- Arbour, B. 2014. *Candidate-Centered Campaigns. Political Messages, Winning Personalities and Personal Appeals*. New York: Palgrave Macmillan.
- Balmas, M., G. Rahat, T. Sheafer, S. R. Shenhav. 2014. „Two Routes to Personalized Politics: Centralized and Decentralized Personalization.“ *Party Politics* 20 (1): 37–51, <https://doi.org/10.1177/1354068811436037>.
- Bartels, L. M. 2002. „The Impact of Candidate Traits in American Presidential Elections.“ Pp. 44–69 in A. King (ed.). *Leaders' Personalities and the Outcomes of Democratic Elections*. Oxford: Oxford University Press, <https://doi.org/10.1093/0199253137.003.0002>.
- Bartle, J., I. Crewe. 2002. „The Impact of Party Leaders in Britain: Strong Assumptions, Weak Evidence.“ Pp. 70–95 in A. King (ed.). *Leaders' Personalities and the Outcomes of Democratic Elections*. Oxford: Oxford University Press, <https://doi.org/10.1093/0199253137.003.0003>.
- Bean, C., A. Mughan. 1989. „Leadership Effects in Parliamentary Elections in Australia and Britain.“ *American Political Science Review* 83 (4): 1165–1179, <https://doi.org/10.2307/1961663>.
- Beyme, K. von. 1985. *Political Parties in Western Democracies*. Aldershot: Gower.
- Biezen, I. van. 2003. *Political Parties in New Democracies. Party Organization in Southern and East-Central Europe*. Houndmills: Palgrave Macmillan, <https://doi.org/10.1057/9781403937858>.

- Brettschneider, F. 2002. *Spitzenkandidaten und Wahlerfolg. Personalisierung-Kompetenz-Parteien. Ein internationaler Vergleich*. Wiesbaden: Westdeutscher Verlag.
- Brettschneider, F., K. Neller, Ch. J. Anderson. 2006. „Candidate Images in the 2005 German National Elections.“ *German Politics* 15 (4): 481–499, <https://doi.org/10.1080/09644000601062667>.
- Brug, W. van der, C. van der Eijk, M. Franklin. 2007. *The Economy and the Vote. Conomic Conditions and Elections in Fifteen Countries*. Caambridge: Cambridge University Press, <https://doi.org/10.1016/j.electstud.2007.12.010>.
- Brug, W. van der, C. van der Eijk, M. Franklin. 2008. „One Electorate or Many? Differences in Party Preference Formation between New and Established European Democracies.“ *Electoral Studies* 27 (4): 589–600, <https://doi.org/10.1016/j.electstud.2007.12.010>.
- Čabada, L., M. Tomšič. 2016. „The Rise of Person-Based Politics in the New Democracies: The Czech Republic and Slovenia.“ *Politics in Central Europe* 12 (2): 29–50, <https://doi.org/10.1515/pce-2016-0011>.
- Campbell, A., P. E. Converse, W. E. Miller, D. Stokes. 1960. *The American Voter*. New York: Wiley.
- Caprara, G. V., P. G. Zimbardo. 2004. „Personalizing Politics: A Congruency Model of Political Preference.“ *American Psychologist* 59 (7): 581–594, <https://doi.org/10.1037/0003-066X.59.7.581>.
- Caprara, G. V. 2007. „The Personalization of Modern Politics.“ *European Review* 15 (2): 151–164, <https://doi.org/10.1017/S1062798707000178>.
- Carey, J. M., M. S. Shugart. 1995. „Incentives to Cultivate a Personal Vote: A Rank Ordering of Electoral Formulas.“ *Electoral Studies* 14 (4): 417–439, [https://doi.org/10.1016/0261-3794\(94\)00035-2](https://doi.org/10.1016/0261-3794(94)00035-2).
- Casal Bertoa, F. 2014. „Party Systems and Cleavage Structures Revisited: A Sociological Explanation of Party System Institutionalization in East Central Europe“. *Party Politics* 20 (1): 16–36, <https://doi.org/10.1177/1354068811436042>.
- Clarke, H. D., D. Sanders, M. C. Stewart, P. F. Whiteley. 2004. *Political Choice in Britain*. Oxford: Oxford University Press, <https://doi.org/10.1093/019924488X.001.0001>.
- Clarke, H. D., D. Sanders, M. C. Stewart, P. F. Whiteley. 2009. *Performance Politics and The British Voter*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Colton, T. J. 2000. *Transitional Citizens: Voters and What Influences Them in the New Russia*. Cambridge, London: Harvard University Press.
- Colton, T. J. 2002. „The Leadership Factor in the Russian Presidential Election of 1996.“ Pp. 184–209 in A. King (ed.). *Leaders' Personalities and the Outcomes of Democratic Elections*. Oxford: Oxford University Press, <https://doi.org/10.1093/0199253137.003.0007>.
- Converse, P. E. 1969. „Of Time and Partisan Stability.“ *Comparative Political Studies* 2 (2): 139–171, <https://doi.org/10.1177/001041406900200201>.
- Costa Lobo, M. 2008. „Parties and Leader Effects. Impact of Leaders in the Vote for Different Types of Parties.“ *Party Politics* 14 (3): 281–298, <https://doi.org/10.1177/1354068807088123>.
- Costa Lobo, M. 2006. „Short-term Voting Determinants in a Young Democracy: Leader Effects in Portugal in the 2002 Legislative Elections.“ *Electoral Studies* 25 (2): 270–286, <https://doi.org/10.1016/j.electstud.2005.05.002>.
- Curtice, J., S. Holmberg. 2005. „Party Leaders and Party Choice.“ Pp. 235–253 in J. Thomassen (ed.). *The European Voter. A Comparative Study of Modern Democracies*. Oxford: Oxford University Press, <https://doi.org/10.1093/0199273219.003.0010>.

- Curtice, J., S. Hunjan. 2011. „Elections as Beauty Contests: Do the Rules Matter?“ Pp. 91–170 in K. Aarts, A. Blais, H. Schmitt (eds.). *Political Leaders and Democratic Elections*. Oxford: Oxford University Press.
- Curtice, J., M. Lisi. 2015. „The Impact of Leaders in Parliamentary and Presidential Regimes.“ Pp. 63–86 in M. Costa Lobo, J. Curtice (eds.). *Personality Politics? The Role of Leader Evaluations in Democratic Elections*. Oxford: Oxford University Press.
- Dinas, E. 2008. „Big Expectations, Small Outcomes: The Impact of Leaders' Personal Appeal in the 2004 Greek Election.“ *Electoral Studies* 27 (3): 505–517, <https://doi.org/10.1016/j.electstud.2008.01.009>.
- Duverger, M. (1951) 1965. *Political Parties*. London: Methuen.
- Eijk, C. van der, W. van der Brug, M. Kroh, M. Franklin. 2006. „Rethinking the Dependent Variable in Voting Behavior: On the Measurement and Analysis of Electoral Utilities.“ *Electoral Studies* 25 (3): 424–447, <https://doi.org/10.1016/j.electstud.2005.06.012>.
- Enyedi, Z., L. Linek. 2008. „Searching for the Right Organization: Ideology and Party Structure in East-Central Europe.“ *Party Politics* 14 (4): 455–477, <https://doi.org/10.1177/1354068808090255>.
- Evans, G., S. Whitefield. 1993. „Identifying the Bases of Party Competition in Eastern Europe.“ *British Journal of Political Science* 23 (4): 521–548, <https://doi.org/10.1017/S0007123400006712>.
- Evans, G., R. Anderson. 2005. „The Impact of Party Leaders: How Blair Lost Voters.“ *Parliamentary Affairs* 58 (4): 818–836, <https://doi.org/10.1093/pa/gsi065>.
- Fiorina, M. P. 1981. *Retrospective Voting in American National Elections*. New Haven: Yale University Press.
- Formichelli, S. 2015. „Personality Politics in Single-Party and Coalition Governments.“ Pp. 87–104 in M. Costa Lobo, J. Curtice (eds.). *Personality Politics? The Role of Leader Evaluations in Democratic Elections*. Oxford: Oxford University Press.
- Franklin, M. N. 2010. „Cleavage Research: A Critical Appraisal.“ *West European Politics* 33 (3): 648–658.
- Franklin, M. N., T. T. Mackie, H. Valen. 1992. *Responses to Evolving Social and Attitudinal Structures in Western Countries*. Colchester: ECPR Press.
- Garzia, D. 2012. „Party and Leader Effects in Parliamentary Elections: Towards a Reassessment.“ *Politics* 32 (2): 175–185, <https://doi.org/10.1111/j.1467-9256.2012.01443.x>.
- Garzia, D. 2013a. „Can Candidates' Image Win Elections? A Counterfactual Assessment of Leader Effects in the Second Italian Republic.“ *Journal of Political Marketing* 12 (4): 348–361, <https://doi.org/10.1080/15377857.2013.837303>.
- Garzia, D. 2013b. „Changing Parties, Changing Partisans: The Personalization of Partisan Attachments in Western Europe.“ *Political Psychology* 34 (1): 67–89, <https://doi.org/10.1111/j.1467-9221.2012.00918.x>.
- Garzia, D. 2014. *Personalization of Politics and Electoral Change*. Houndmills, Basingstoke, Hampshire: Palgrave Macmillan.
- Garzia, D., A. De Angelis. 2016 (online first). „Partisanship, Leader Evaluations and the Vote: Disentangling the New Iron Triangle in Electoral Research.“ *Comparative European Politics* 14 (5): 604–625, <http://doi.org/10.1057/cep.2014.36>.
- Gheorghita, A. 2015a. „Determining the Components of Leader Effects in a Post-Communist Context.“ Pp. 191–214 in M. Costa Lobo, J. Curtice (eds.). *Personality Politics? The Role of Leader Evaluations in Democratic Elections*. Oxford: Oxford University Press.
- Gheorghita, A. 2015b. „Voter Characteristics and Leader Effects in a Post-Communist Context: The Case of the 2012 Legislative Elections in Romania.“ *Romanian Journal of Political Science* 15 (1): 52–79.

- Gilljam, M. 1997. „The Directional Theory under the Magnifying Glass: A Reappraisal.“ *Journal of Theoretical Politics* 9 (1): 5–12, <https://doi.org/10.1177/0951692897009001001>.
- Gunther, R. 2005. „Parties and Electoral Behaviour in Southern Europe“. *Comparative Politics* 37 (3): 253–275, <https://doi.org/10.2307/20072889>.
- Havlík, V. 2015. „The Economic Crisis in the Shadow of Political Crisis: The Rise of Party Populism in the Czech Republic.“ Pp. 199–215 in H. Kriesi, T. S. Pappas (eds.). *European Populism in the Shadow of the Great Recession*. Colchester: ECPR Press.
- Hayes, B. C., I. McAllister. 1997. „Gender, Party Leaders, and Election Outcomes in Australia, Britain, and the United States.“ *Comparative Political Studies* 30 (1): 3–26, <https://doi.org/10.1177/0010414097030001001>.
- Hazan, R. 1996. „Presidential Parliamentarism: Direct Popular Election of the Prime Minister, Israel's New Electoral and Political System.“ *Electoral Studies* 15 (1): 21–37, [https://doi.org/10.1016/0261-3794\(94\)00003-4](https://doi.org/10.1016/0261-3794(94)00003-4).
- Hloušek, V. 2005. „Česko.“ Pp. 438–452 in M. Strmiska et al.: *Politické strany moderní Evropy analýza stranicko-politických systémů*. Praha: Portál.
- Hloušek, V., L. Kopeček. 2010. *Politické strany: původ, ideologie a transformace politických stran v západní a střední Evropě*. Praha: Grada.
- Hloušek, V. 2015. „Two Types of Presidentialization in the Party Politics of Central Eastern Europe.“ *Italian Political Science Review* 45 (3): 277–299, <https://doi.org/10.1017/ipo.2015.17>.
- Holmberg, S., H. Oscarsson. 2011. „Party Leader Effects on the Vote.“ Pp. 35–51 in K. Aarts, A. Blais, H. Schmitt (eds.). *Political Leaders and Democratic Elections*. Oxford: Oxford University Press.
- Holsteyn, J. J. M. van, R. B. Andeweg. 2010. „Demoted Leaders and Exiled Candidates: Disentangling Party and Person in the Voter's Mind.“ *Electoral Studies* 29 (4): 628–635, <https://doi.org/10.1016/j.electstud.2010.06.003>.
- Janda, K., D. S. King. 1985. „Formalizing and Testing Duverger's Theories on Political Parties“. *Comparative Political Studies* 18 (2): 139–169, <https://doi.org/10.1177/0010414085018002001>.
- Johnston, R. 2002. „Prime Ministerial Contenders in Canada.“ Pp. 158–183 in A. King (ed.). *Leaders' Personalities and the Outcomes of Democratic Elections*. Oxford: Oxford University Press, <https://doi.org/10.1093/0199253137.003.0006>.
- Karvonen, L. 2010. *The Personalisation of Politics: A Study of Parliamentary Democracies*. Colchester: ECPR Press.
- Kepplinger, H. M., H.-B. Brosius, S. Dahlem. 1994. *Wie das Fernsehen die Wahlen beeinflusst. Theoretische Modelle und empirische Analysen*. München: Verlag Reinhard Fischer.
- King, A. 2002. *Leaders' Personalities and the Outcomes of Democratic Elections*. Oxford: Oxford University Press, <https://doi.org/10.1093/0199253137.001.0001>.
- Kmenta, J. 1997. *Elements of Econometrics*. Ann Arbor: University of Michigan Press, <https://doi.org/10.3998/mpub.15701>.
- Kunštát, D. et al. 2014. *25 let české demokracie očima veřejnosti*. Praha: Academia, Sociologický ústav AV ČR, v.v.i.
- Lachat, R. 2015. „Leader Effects and Party Polarization.“ Pp. 105–123 in M. Costa Lobo, J. Curtice (eds.). *Personality Politics? The Role of Leader Evaluations in Democratic Elections*. Oxford: Oxford University Press.
- Leary, M. R., R. M. Kowalski. 1990. „Impression Management: A Literature Review and Two-Component Model.“ *Psychological Bulletin* 107 (1): 34–47, <https://doi.org/10.1037/0033-2909.107.1.34>.
- Lewis-Beck, M. S., R. Nadeau, A. Elias. 2008. „Economics, Party, and the Vote: Causality Issues and Panel Data.“ *American Journal of Political Science* 52 (1): 84–95, <https://doi.org/10.1111/j.1540-5907.2007.00300.x>.

- Linek, L. 2009. „Jak měřit stranickou identifikaci.“ *Data a výzkum – SDA Info* 3 (2): 187–210.
- Linek, L. 2010. *Zrazení snu? Struktura a dynamika postojů k politickému režimu a jeho institucím a jejich důsledky*. Praha: Sociologické nakladatelství (SLON).
- Linek, L. 2012a. „Volba strany: vliv tematického hlasování a lídrů stran“ Pp. 189–208 in L. Linek (ed.): *Voliči a volby 2010*. Praha: Sociologické nakladatelství (SLON), Sociologický ústav AV ČR, v.v.i.
- Linek, L. 2012b. „Úvod: Volební výsledky, účast a vzorce podpory politických stran“ Pp. 12–29 in L. Linek (ed.): *Voliči a volby 2010*. Praha: Sociologické nakladatelství (SLON), Sociologický ústav AV ČR, v.v.i.
- Linek, L. 2014. „Čistá a celková volební volatilita v Česku v letech 1990–2013: stejný koncept, odlišná měření a podobné závěry?“ *Acta Politologica* 6 (1): 24–38.
- Linek, L., P. Lyons. 2013. *Dočasná stabilita? Volební podpora politických stran v České republice v letech 1990–2010*. Praha: Sociologické nakladatelství (SLON), Sociologický ústav AV ČR, v.v.i.
- Lyons, P., L. Linek. 2007. „Povaha a zdroje stranické identifikace.“ Pp. 147–175 in T. Lebeda, L. Linek, P. Lyons, K. Vlachová a kol.: *Voliči a volby 2006*. Praha: Sociologický ústav AV ČR, v.v.i.
- Maddens, B., S. Fiers. 2004. „The Direct PM Election and the Institutional Presidentialisation of Parliamentary Systems.“ *Electoral Studies* 23 (4): 769–793, <https://doi.org/10.1016/j.electstud.2003.10.006>.
- Malcová, K. 2012. „Lokální aspekt volební podpory kandidátů do Senátu Parlamentu ČR.“ *Sociologický časopis / Czech Sociological Review* 48 (2): 283–313.
- Marks, G. 1993. „Partisanship and the Vote in Australia: Changes over Time 1967–1990.“ *Political Behavior* 15 (2): 137–166, <https://doi.org/10.1007/BF00993851>.
- Marsh, M. 2007. „Candidates or Parties? Objects of Electoral Choice in Ireland.“ *Party Politics* 13 (4): 500–527, <https://doi.org/10.1177/1354068807075944>.
- Matějů, P., B. Řeháková. 1997. „Turning Left or Class Realignment? Analysis of the Changing Relationship between Class and Party in the Czech Republic, 1992–96.“ *East European Politics and Societies* 11 (3): 501–541, <https://doi.org/10.1177/0888325497011003004>.
- Matějů, P., K. Vlachová et al. 2000. *Nerovnost, spravedlnost, politika*. Praha: Sociologické nakladatelství (SLON).
- McAllister, I. 2007. „The Personalisation of Politics.“ Pp. 571–588 in R. J. Dalton, H.-D. Klingemann (eds.). *The Oxford Handbook of Political Behavior*. Oxford: Oxford University Press.
- Miller, A. H., M. P. Wattenberg, O. Malanchuk. 1984. „Cognitive Representations of Candidate Assessments.“ Pp. 183–210 in L. Kaid, D. Nimmo (eds.). *Political Communication Yearbook*. Carbondale, Illinois: Southern Illinois University Press.
- Miller, W. E., J. M. Shanks. 1996. *The New American Voter*. Cambridge, MA: Harvard University Press.
- Mudde, C. 2007. *Populist Radical Right Parties in Europe*. Cambridge: Cambridge University Press, <https://doi.org/10.1017/CBO9780511492037>.
- Mughan, A. 2000. *Media and the Presidentialization of Parliamentary Elections*. New York: Palgrave, <https://doi.org/10.1057/9781403920126>.
- Mughan, A. 1993. „Party Leaders and Presidentialism in the 1992 British Election: A Postwar Perspective.“ Pp. 193–204 in D. Denver (eds.). *British Elections and Parties Yearbook*. London: Harvester Wheatsheaf.
- Page, B. I., C. C. Jones. 1979. „Reciprocal Effects of Policy Preferences, Party Loyalties and the Vote.“ *American Political Science Review* 73 (4): 1071–1089, <https://doi.org/10.2307/1953990>.

- Pecháček, Š. 2013. „Personalizace politiky v ČR.“ *Revue politika* 11 (2): 93–109.
- Poguntke, T., P. Webb. (eds.). 2005. *The Presidentialization of Politics in Democratic Societies*. Oxford: Oxford University Press.
- Rahat, G., T. Sheafer. 2007. „The Personalization(s) of Politics: Israel 1949–2003.“ *Political Communication* 24 (1): 65–80, <https://doi.org/10.1080/10584600601128739>.
- Rudi, T. 2015. „Emotions towards Leaders and Voting Behavior.“ Pp. 215–240 in M. Costa Lobo, J. Curtice (eds.). *Personality Politics? The Role of Leader Evaluations in Democratic Elections*. Oxford: Oxford University Press.
- Schmitt, H., S. Holmberg. 1995. „Political Parties in Decline?“ Pp. 95–133 in H.-D. Klingemann, D. Fuchs (eds.). *Citizens and the State*. Oxford: Oxford University Press.
- Smith, M. L., P. Matějů. 2011. „Restratiifikace české politiky. Vývoj třídně podmíněného volebního chování v České republice v letech 1992–2010.“ *Sociologický časopis / Czech Sociological Review* 47 (1): 33–59.
- Spiller, L., J. Bergner. 2011. *Branding the Candidate: Marketing Strategies to Win Your Vote*. Santa Barbara: Praeger.
- Ştefuriuc, I. 2003. „Campaign Personalization and Personal Voting in Romania: A Longitudinal Analysis, 1995–2002.“ *The Romanian Journal of Society and Politics* 3 (2): 61–96.
- Thomassen, J. (ed.). *The European Voter. A Comparative Study of Modern Democracies*. Oxford: Oxford University Press.
- Voženílková, M., J. Šedo. 2016. „Personalizace volebních systémů v České republice. Možnosti a limity metody J. Careyho a M. Shugarta.“ *Politické vědy* 19 (1): 138–166.
- Voženílková, M. 2017. *Personalizace politiky: Příklad České republiky*. Disertační práce. Brno: Masarykova univerzita.
- Woolridge, J. M. 2006. *Introductory Econometrics: A Modern Approach*. Mason, OH: Thomson/South-Western.
- Žižlavský, M. 2012. „Strana jako značka.“ Pp. 230–253 in R. Chytilík, O. Eibl, A. Matušková (eds.). *Teorie a metody politického marketingu*. Brno: CDK.

Příloha

Tabulka A1. Podíl preferenčních hlasů pro stranického lídra a ostatní lídry krajských kandidátek a jejich poměr v letech 2010 a 2013 (procenta)

strana	2010			2013		
	stranický lídr	krajští lídři	poměr	stranický lídr	krajští lídři	poměr
ODS	20,6	7,5	2,7	38,2	14,5	2,6
ČSSD	20,3	10,3	2,0	16,8	8,4	2,0
KSČM	12,9	8,0	1,6	14,7	8,2	1,8
KDU-ČSL	14,8	16,4	0,9	25,5	14,6	1,7
SZ	25,6	9,8	2,6	28,0	8,7	3,2
TOP	26,5	8,3	3,2	28,0	10,0	2,8
VV	21,0	5,8	3,6	-	-	-
ANO	-	-	-	19,6	5,4	3,7
ÚSVIT	-	-	-	21,8	5,1	4,3

Zdroj: Volby.cz, zpracování autoři.

Tabulka A2. Popisné charakteristiky datového souboru (sloučený datový soubor pro volby z let 1996, 2006, 2010 a 2013; navrstvená matice)

proměnná	N	průměr	sm. odchylka	minimum	maximum
volba strany	26 232	0,16	0,37	0	1
stranická identifikace (en.)	26 232	0,08	0,27	0	1
stranická identifikace (ex.)	22 773	0,28	0,13	0	1
lídr strany (sympatie)	25 432	0,41	0,31	0	1
tematická blízkost	24 260	0,66	0,27	0	1
náboženství	26 232	0	0,06	−0,25	0,51
generace	26 066	0	0,07	−0,37	0,70
sociální třída	22 897	0	0,08	−0,31	0,83
pohlaví	26 232	0	0,01	−0,03	0,04
členství v odborech	26 232	0	0,01	−0,05	0,10
nezaměstnanost	26 232	0	0,01	−0,18	0,11
vzdělání	26 232	0	0,03	−0,11	0,14
vládní strana	26 232	0,35	0,48	0	1
levicová strana	26 232	0,42	0,49	0	1
pravicová strana	26 232	0,36	0,48	0	1
populistická strana	26 232	0,13	0,33	0	1
nová strana	26 232	0,18	0,39	0	1
strana konfliktní linie	26 232	0,83	0,37	0	1

Zdroj: Česká volební studie (1996–2013); navrstvená datová matice; váženo.

Tabulka A3. Vliv stranických lídrů na volbu strany a interakce s časem (1996–2013; logistický regresní model na navrstvené matici)

	model 1	model 2	model 3
stranická identifikace (ex.)	0,68 ***	0,68 ***	0,67 ***
tematická blízkost	1,12 ***	1,13 ***	1,14 ***
lídr strany	1,79 ***	1,75 ***	1,84 ***
pohlaví	0,08 **	0,05	0,06
vzdělání	0,12 ***	0,12 ***	0,12 ***
nezaměstnanost	0,04	0,04	0,04
členství v odborech	0,03	0,03	0,03
čas	-	-0,20 *	0,08
lídr strany * čas	-	0,04	-0,09
konstanta	-5,92 ***	-5,63 ***	-5,97 ***
McFadden Adj R ²	0,47	0,48	0,48
Nagelkerke R ²	0,58	0,58	0,58
N	21 546	21 546	21 546

Zdroj: Česká volební studie (1996–2013); navrstvená datová matice; váženo.

Poznámka: Prezentovány jsou standardizované regresní koeficienty; seskupené robustní směrodatné odchylky jsou využity k výpočtu statistické významnosti.

Statistická významnost: 0,001 (***), 0,01 (**) a 0,05 (*).

Model 1 je základní model bez časové interakce, další dva již obsahují interakci času s proměnnou sympatie lídra strany. Model 2 specifikuje čas lineárně, přičemž rok 1996 je označen jako 0, rok 2006 jako 1, rok 2010 jako 2 a rok 2013 jako 3. V modelu 3 je čas měřen jako dichotomická proměnná, která odlišuje roky 1996 a 2006 od roků 2010 a 2013.